

University of Groningen

Kroniek 1986

Koeneman, Lidie; Lucardie, Anthonie; Noomen, Ida

Published in:

Jaarboek 1986 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1987

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Koeneman, L., Lucardie, A., & Noomen, I. (1987). Kroniek 1986: Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 1986. In *Jaarboek 1986 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (blz. 15-61). Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

KRONIEK 1986

Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 1986

Lidie Koeneman, Paul Lucardie en Ida Noomen

1. inleiding

Verkiezingen voor gemeenteraden, Eerste en Tweede Kamer bepaalden in 1986 het politieke leven in Nederland. De politieke partijen hielden zich uitvoerig met deze verkiezingen bezig. In sommige partijen vonden in 1986 daarnaast veranderingen van leiderschap plaats en enkelen verdwenen uit de Tweede Kamer. Deze kroniek biedt een overzicht van die partijpolitieke gebeurtenissen. Daarbij beperken we ons tot de activiteiten buiten het parlement; de handelingen van ministers of volksvertegenwoordigers in Eerste en Tweede Kamer komen hier bij uitzondering ter sprake: deze worden elders al gedocumenteerd. Onze bronnen bestaan voornamelijk uit:

- knipsels van de dagbladen NRC Handelsblad, Trouw en De Volkskrant; deze knipsels worden dagelijks verzameld en gerubriceerd voor het knipselarchief van het DNPP;
- partijdocumenten: partijbladen, brochures en congresstukken, eveneens op het DNPP verzameld.

Voordat de gebeurtenissen binnen de verschillende partijen aan de orde komen, worden eerst enige politieke hoofdmomenten uit 1986 kort behandeld.

2. hoofdmomenten

Gemeenteraadsverkiezingen

Op 19 maart vonden de vierjaarlijkse gemeenteraadsverkiezingen plaats. Hoewel plaatselijke omstandigheden natuurlijk een belangrijke rol speelden, werden deze verkiezingen veelal opgevat als een voorronde voor de Tweede Kamerverkiezingen van mei. Partijen speelden daar in hun campagne vaak op in. Het verst gingen wellicht het CDA met affiches waarop het portret van minister-president Lubbers prijkte, en D66 met de leuze 'Straks Van Mierlo, nu...' (volgde de naam van de plaatselijke lijsttrekker). Wellicht droeg deze campagne bij tot een relatief hoge opkomst: 72.7%; in 1982 slechts 67.8%.

Het electoraat verschilde enigszins van het kiezerscorps voor de Tweede Kamer, aangezien nu voor het eerst buitenlanders, mits tenminste vijf jaar in Nederland woonachtig, aan de gemeenteraadsverkiezingen deel mochten nemen; in het buitenland woonachtige Nederlanders konden aan de verkiezingen van de Tweede Kamer wel maar aan die van de gemeenteraden niet meedoen. Volgens een onderzoek van de Vakgroep Collectief Politiek Gedrag aan de Universiteit van Amsterdam bracht bijna de helft van de migranten in Amsterdam op 19 maart zijn of haar stem uit. Opvallend laag was

de opkomst onder Marokkanen (28%), waarschijnlijk als een gevolg van de afkeuring die koning Hassan over Marokkaanse deelname aan buitenlandse verkiezingen had uitgesproken. De stemmen van de buitenlanders kwamen - althans in de Amsterdamse onderzoeksgroep - voornamelijk ten goede aan de Partij van de Arbeid, in veel mindere mate aan het Christen Democratisch App en de kleine linkse partijen. Overigens konden buitenlandse ingezetenen zich ook kandidaat stellen voor gemeenteraden. Een twintigtal deed dat met succes. Afzonderlijke lijsten voor buitenlanders trokken echter weinig stemmen; slechts in Oss won een Lijst-Akay een zetel.

Niet alleen onder allochtone maar ook onder autochtone kiezers deed de PvdA het goed bij deze verkiezingen. Zij bleef de grootste partij in de vier grote steden en in een aantal kleinere in het Westen en Noorden des lands, terwijl zij in zuidelijke steden als Breda, 's Hertogenbosch, Nijmegen, Maastricht en Kerkrade het CDA van de eerste plaats verdrong. Haar winst ging niet alleen ten koste van het CDA, maar ook van de kleine linkse partijen. Met name de Communistische Partij van Nederland (CPN) leed gevoelige verliezen en raakte bijvoorbeeld in haar noordelijke bolwerk Finsterwolde de meerderheid in de raad kwijt. De van de CPN afgesplitste marxisten-leninisten die in 1985 het Verbond van Communisten in Nederland hadden opgericht, profiteerden weinig van de CPN-verliezen. Slechts één kandidaat van het Verbond, R. Visser, wist in de Friese gemeente Lemsterland een zetel te winnen. Nog minder geluk had de linkse afsplitsing van de Pacifistisch Socialistische Partij, die als Partij voor Socialisme en Ontwapening in enkele gemeenten kandidaten had gesteld maar nergens een zetel verwierf. Veel beter ging het de Socialistische Partij, die haar zeteltal van 1982 nagenoeg verdubbelde - van 21 naar 41 zetels. Hoewel nog steeds het sterkst in het Zuiden behaalde de partij nu ook zetels in steden elders, bijvoorbeeld Groningen, Utrecht en Zoetermeer. (Zie over de SP voorts de bijdrage van G. Voerman in dit Jaarboek.)

Aan de rechterkant van het partijenspectrum verging het de kleine partijen niet veel beter dan aan de linkerkant. De protestants-christelijke partijen, die in een aantal gemeenten samenwerkten, wisten zich over het algemeen wel te handhaven. De Centruumpartij behaalde in 5 gemeenten één zetel; vergeleken met de Europese Verkiezingen van 1984 had ze ook in die gemeenten stemmen verloren. De van haar afgesplitste Centrum-Democraten behaalden geen enkele zetel. Dat gold ook voor de extremere Nederlandse Volksunie en Neerlands Herstel, die na een beroepsprocedure via de Raad van State in Den Haag respectievelijk Arnhem een lijst mochten indienen maar daarmee slechts 0,2% respectievelijk 0,5% van de stemmen verwierven. Bij de groep Neerlands Herstel was overigens ook de weduwe van het NSB-Kamerlid Rost van Tonningen betrokken, die later in het jaar in opspraak zou komen door het pensioen dat zij van de overheid ontving. Bij de gemeenteraadsverkiezingen verloor het CDA, zoals reeds vermeld, stemmen aan de PvdA, met name in het Zuiden. Door de bank genomen verloor het CDA echter weinig, ten opzichte van 1982. Waarschijnlijk trokken de Christen-Democraten stemmen van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD), die wel ernstige verliezen leed. De Democraten 66 wisten zich ongeveer op het peil van 1982 te

handhaven.

Enkele gemeenten hielden hun raadsverkiezingen op een latere datum: Nieuwegein vanwege technische fouten; zeventien gemeenten in de Bommelerwaard en Midden-Betuwe vanwege een gemeentelijke herindeling.

Eerste Kamerverkiezingen

Tegelijk met de Tweede Kamer werd in 1986 de Eerste Kamer ontbonden. Deze Kamer werd een dag eerder gekozen dan de Tweede, namelijk op 20 mei. De resultaten weerspiegelden uiteraard de samenstelling van de Provinciale Staten, die immers het electoraat vormen voor de Eerste Kamer. Aangezien die samenstelling sinds de Provinciale Statenverkiezingen van 1982 en de Eerste Kamerverkiezing van 1983 geen wijziging had ondergaan, viel te verwachten dat de partijverhoudingen in de Eerste Kamer niet zouden veranderen. Dat gebeurde echter wel, tengevolge van een vergissing van twee Drentse Statenleden. Zij kwamen te laat om hun stem uit te brengen, waardoor hun partijgenoot J.A. van Graafeiland (VVD) zijn Eerste Kamerzetel verloor. De PPR kon met steun van de Frysk Nasjonale Partij een tweede zetel verwerven, die - na enige interne partijstrijd - ingenomen werd door het oud-Tweede Kamerlid Waltmans. Verder veranderden de verhoudingen niet, maar wel de personele invulling. Enkele bekende personen als Van Mierlo (D66), Abma (SGP) en Hoekstra (CPN) maakten plaats voor jongeren.

Tabel I.

Zetelverdeling Eerste Kamer

	1986	1983
CDA	26	26
PvdA	17	17
VVD	16	17
D66	6	6
SGP	2	2
CPN	2	2
PSP	2	2
PPR	2	1
GPV	1	1
RPF	1	1
Totaal	75	75

Tweede Kamerverkiezingen

Op 21 mei brachten 9.167.335 Nederlanders hun stem uit op een kandidaat voor de Tweede Kamer. Daarmee viel de opkomst aanzienlijk hoger uit dan in 1982: 85,7% respectievelijk 80,6%. Het is de vraag of dit te danken was aan de verkiezingscampagne, die over het algemeen een rustige, zo niet saaie indruk

maakte. Het was evenmin te danken aan de circa 500.000 Nederlandse burgers in het buitenland, die voor het eerst mochten stemmen mits ze zich tijdig hadden laten registreren; slechts 30.000 van hen maakten van dit recht gebruik. De voorlichting van de Federatie Nederlandse Vakbeweging en de daarbij aangesloten ambtenarenbond Abva/Kabo, die elk ongeveer fl. 3 miljoen uitgaven, heeft waarschijnlijk niet veel invloed op de kiezers gehad. Achteraf heerste dan ook grote twijfel in vakbondskringen over het nut van deze campagne. Eerder hadden de regeringspartijen CDA en VVD al kritiek geuit op de huns inziens partijdige voorlichting van de vakbonden. Het Christelijk Nationaal Vakverbond voerde geen eigen campagne, maar sprak wel voorkeur uit voor een coalitie van CDA en PvdA. Werkgevers deelden die voorkeur over het algemeen niet; het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond sprak zich slechts uit vóór het CDA, terwijl het algemene Verbond van Nederlandse Ondernemingen zich van een partijkeuze onthield (zie hierover echter de bijdrage van A.P.M. Lucardie in dit Jaarboek). De verkiezingsstrijd spitste zich vooral toe op de plaatsing van kruisvluchtwapens, de herziening van het sociale zekerheidsstelsel en - na de ramp in de Russische kerncentrale van Tsjernobyl - kernenergie (zie over de verkiezingscampagne verder de bijdrage van Ph. van Praag in dit Jaarboek).

Aan de verkiezingen namen 27 partijen deel, waarvan 11 reeds in het parlement vertegenwoordigd waren. Van de overige 16 hadden enkele al eerder deelgenomen: de Centrumpartij, de Socialistiese Partij, God Met Ons en de Socialistiese Arbeiderspartij (SAP) - voorheen Internationale Kommunistenbond (IKB) geheten. Nieuw waren dit jaar de van de RPF afgescheiden Anti-Revolutionairen '85, het van de CPN afgesplitste Verbond van Communisten in Nederland, de Federatieve Groenen, de door speelse affiches bekend geworden groep Loesje, de Partij voor de Middengroepen, de Partij Algemeen Belang, de wereldwijd optredende Humanistische Partij, de Partij voor Ambtenaren en Trendvolgers, de Partij Geluk voor Iedereen, de Lijst-Wissink en de Lijst-Brummer. Laatstgenoemde vijf en God Met Ons stelden kandidaten slechts in een beperkt aantal kieskringen. Geen der nieuwe groeperingen behaalde een zetel. Het dichtstbij kwam de SP met 0,4% van de stemmen; minder dan zij op grond van de gemeenteraadsverkiezingen had verwacht. Drie partijen verloren hun in 1982 verworven zetels in de Tweede Kamer: CPN, Centrumpartij en EVP. Ook andere kleine partijen leden verlies, met name PSP, PPR en RPF. Het GPV daarentegen boekte enige winst, zij het te weinig om de begeerde tweede zetel te veroveren. De grote winnaars waren D66, PvdA en vooral, enigszins onverwachts, het CDA. De grootste verliezer was de VVD, die terugviel op 27 zetels - één meer dan in 1981, één minder dan in 1977. (Voor een analyse van de resultaten zie de bijdrage van C. van der Eijk in dit Jaarboek.)

Tabel II. Tweede Kamerverkiezingen

	1986		1982	
	%	zetels	%	zetels
CDA	34,6	54	29,3	45
PvdA	33,3	52	30,4	47
VVD	17,4	27	23,1	36
D66	6,1	9	4,3	6
SGP	1,8	3	1,9	3
PPR	1,3	2	1,6	2
PSP	1,2	1	2,3	3
GPV	1,0	1	0,8	1
RPF	0,9	1	1,5	2
CPN	0,6	0	1,8	3
CP	0,4	0	0,8	1
EVP	0,2	0	0,7	1
Overigen	1,1	0	0,6	0
Totaal	99,9	150	100,1	150
Opkomst	85,7		80,6	

Kabinetsformatie

Gezien de duidelijke meerderheid die de coalitiegenoten CDA en VVD samen behaald hadden (81 zetels) en hun uitgesproken voorkeur voor een "tweede kabinet Lubbers", lag het voor de hand dat de formatie van dat kabinet niet lang op zich zou laten wachten. Op 24 mei benoemde de koningin de CDA-bewindsman De Koning tot informateur; op 14 juli beëdigde zij het nieuwe kabinet. Naast de minister-president kon het CDA nog 8 ministers en 7 staatssecretarissen leveren, de VVD 5 ministers en 4 staatssecretarissen (voor een uitvoeriger analyse van de kabinetsformatie raadplege men de bijdrage van R. Andeweg aan dit Jaarboek).

In de personele samenstelling van het kabinet kwam later in het jaar enige verandering door het aftreden van staatssecretaris Brokx (CDA) op 23 oktober, in verband met fraude die beleggers in de woningbouw met overheidssubsidies gepleegd zouden hebben. Onder druk van zijn partij, in het bijzonder de fractievoorzitter in de Tweede Kamer De Vries, besloot Brokx een parlementaire enquête hierover niet af te wachten. Hij werd opgevolgd door zijn partijgenoot Heerma, die staatssecretaris voor buitenlandse handel was. Diens plaats werd ingenomen door mevrouw Van Rooy, eveneens lid van het CDA. Aan het eind van het jaar scheen zich opnieuw een personele verandering aan te kondigen toen de Minister van Financiën, Ruding (CDA), kandidaat bleek te zijn voor het directeurschap van het Internationaal Monetair Fonds. Uiteindelijk viel deze functie echter aan een Fransman toe, zodat Ruding Minister van Financiën bleef.

de affaire Rost Van Tonningen

In maart onthulde de Haagse Post dat mevrouw F. Rost van Tonningen-Heubel vanaf 1950 een weduwnpensioen van de Nederlandse staat ontvangt. Haar echtgenoot, M.M. Rost van Tonningen, was namelijk van 1937 tot 1941 Tweede Kamerlid geweest voor de Nationaal Socialistische Beweging. In 1945 had hij zelfmoord gepleegd in de gevangenis. Mevrouw Rost van Tonningen koesterde dezelfde idealen als haar man, zoals bleek uit haar deelname aan rechts-extreme organisaties als het Consortium 'De Levensboom' en de partij Neerlands Herstel. In 1985 was zij door de rechtbank in Arnhem veroordeeld wegens het verspreiden van antisemitische lectuur. In hoger beroep werd zij op 16 oktober 1986 door het gerechtshof te Arnhem tot vier weken voorwaardelijke gevangenisstraf veroordeeld. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken stelde een onderzoek naar deze zaak in en kwam tot de conclusie dat de toekenning van het pensioen rechtmatig was en zonder wetswijziging niet ongedaan gemaakt kon worden. Het kabinet legde zich hierbij neer. De Tweede Kamer besliste - na een bewogen hoorzitting - echter anders. Met een krappe meerderheid nam de Kamer het initiatief-voorstel Kok aan, dat stopzetting van de pensioenuitkering behelsde.

wettelijke regelingen inzake politieke partijen

Hoewel in Nederland specifiek op politieke partijen toegespitste wetgeving ontbreekt, vonden er in 1986 twee belangrijke juridische gebeurtenissen plaats die van direct belang zijn voor het functioneren van partijorganisaties.

Op 5 mei diende de minister van Binnenlandse Zaken een wetsvoorstel in, dat een "regeling van subsidiëring van politiek-wetenschappelijke instituten en instituten voor politieke vormings- en scholingsactiviteiten" behelsde (Wet subsidiëring politieke instituten - Handelingen Tweede Kamer, no. 19508). Dit wetsvoorstel werd in de vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken van de Tweede Kamer besproken, die op 17 november een Voorlopig Verslag opstelde. Aannee van de wet zou betekenen dat er voor het eerst sprake is van specifiek op politieke partijen gerichte wetgeving, al blijft er formeel een scheiding bestaan tussen de politieke partijen enerzijds en de verwante organisaties anderzijds.

De Tweede Kamer nam op 21 oktober een voorstel tot "wijziging van enige bepalingen over verboden rechtspersonen" aan. Het ging hierbij om een in 1982 door de minister van Justitie ingediend voorstel om enkele veranderingen aan te brengen in het verenigingsrecht, zoals neergelegd in Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek. Aanleiding hiervoor waren de perikelen rondom de verboden-verklaring van de Nederlandse Volks Unie in 1978, die vervolgens toch niet door de rechter was ontbonden. In het door de Tweede Kamer aanvaarde wetsvoorstel wordt bepaald dat rechtspersonen, waarvan de werkzaamheid of het doel in strijd met de openbare orde worden geacht, door de rechtbank op vordering van het openbaar ministerie verboden worden verklaard en

ontbonden. (Handelingen Eerste en Tweede Kamer, no. 17476.)

3. ontwikkelingen binnen de afzonderlijke partijen

ledentallen

Alvorens de ontwikkelingen binnen de verschillende partijen te beschrijven volgt hier eerst een overzicht van de ledentallen van de partijen op 1 januari 1986 (of daaromtrent), zoals opgegeven door de partijsecretariaten.

CDA	127.849
PvdA	100.979
VVD	86.821
D66	8.000
PSP	6.450
CPN	8.500
PPR	6.250
EVP	2.400
SGP	21.500
RPF	7.960
GPV	13.044

Christen Democratisch Appèl (CDA)

Voor het CDA was 1986 een rustig en succesvol jaar. Afgezien van enige beroering rond de kandidatuur voor het voorzitterschap, leek de partij eensgezinder dan ooit. Tegen alle verkiezingsprognoses in behaalde het CDA bij de Tweede Kamerverkiezingen een riant overwinning: de omvang van de Tweede Kamerfractie steeg van 45 naar 54 zetels. Deze winst werd allereerst toegeschreven aan het "Lubbers-effect", de uitstraling van een daadkrachtige premier in economisch moeilijke tijden.

verkiezingscongres en campagne

Op 1 februari werd minister-president R.F.M. Lubbers formeel tot lijsttrekker voor de Tweede Kamerverkiezingen gekozen. Dit gebeurde tijdens een CDA-congres te Slagharen. Onder het motto "met de hele familie naar het grootse CDA-congres" togen ruim 2500 CDA-ers naar deze verkiezingsbijeenkomst. Voor discussie was bij deze gelegenheid weinig plaats; het nieuwe verkiezingsprogramma en de definitieve lijstvolgorde werden bij acclamatie aangenomen (de inhoudelijke vaststelling van het programma had tijdens de CDA-partijraadsvergadering op 25 en 26 oktober 1985 plaatsgevonden, terwijl de afdelingsvergaderingen over de lijstvolgorde hadden gestemd in de herfst van 1985. Het officiële programma werd gevuld met toezegingen van onder andere

CDA-secretaris en -campagneleider R. Smits, partijvoorzitter P. Bukman en minister-president en lijsttrekker Lubbers. Smits kondigde in zijn toespraak een offensieve campagne aan. Het CDA zou zich niet profileren door zich af te zetten tegen de PvdA en de VVD. Een drietal thema's zouden in de campagne centraal gesteld worden: de voortzetting van het succesvolle economische herstelbeleid van het kabinet-Lubbers; de problematiek van de veiligheid (internationaal en in de eigen omgeving); en de kwaliteit van en het respect voor het leven. Lubbers vroeg in zijn toespraak aan het congres om af te wijken van het CDA-programma op het punt van de euthanasie (hierin werd actieve euthanasie afgewezen). Hij wilde verder gaan met het eigen kabinetsvoorstel, dat hij karakteriseerde als een oprechte poging tot verzoening tussen de standpunten van CDA en VVD. Tegelijkertijd riep hij de VVD op haar steun te onthouden aan het verdergaande initiatief-wetsontwerp van D66. Dit verzoek van Lubbers werd met applaus begroet, zodat geconcludeerd kon worden dat de CDA-achterban het kabinetsstandpunt ondersteunde. Behalve voor het officiële gedeelte was er op het CDA-congres ruimschoots gelegenheid elkaar in de informele sfeer te ontmoeten, onder andere rondom een marktgewijze presentatie van alle provincies.

De CDA-campagne zou sober van opzet zijn en rond één miljoen gulden kosten. Het voornemen was de minister-president zowel bij de gemeenteraads- als bij de Tweede Kamerverkiezingen een prominente plaats te laten innemen. Zo zou hij tussen 12 februari en 19 maart op veertien regionale CDA-bijeenkomsten een toespraak houden. "Laat Lubbers z'n karwei afmaken" was de slagzin waarmee het CDA de boer opging. Hiermee was de inzet duidelijk: voortzetting van de hoofdlijnen van het beleid van het kabinet-Lubbers. Premier Lubbers sloot de mogelijkheid van een CDA-VVD minderheidskabinet met gedoogsteun van de kleine rechtse partijen niet uit, indien de coalitie haar meerderheid zou verliezen. Binnen het CDA waren de meningen over een dergelijke 'Staphorster variant' verdeeld, maar de eventuele keuze voor een dergelijke formule zou een academische kwestie blijven. Dankzij de enorme verkiezingswinst van het CDA (9 zetels) behield de CDA-VVD coalitie haar meerderheid van 81 zetels.

partijvoorzitter

Halverwege het jaar zag het CDA zich gesteld voor de taak een nieuwe partijvoorzitter te zoeken. Voorzitter Bukman trad af, aangezien hij als minister van Ontwikkelingssamenwerking deel ging uitmaken van het tweede kabinet-Lubbers. Voorlopig werd het voorzitterschap waargenomen door de vicevoorzitter G.J. Fleers. Bij de keuze van een nieuwe voorzitter leek de kerkelijke achtergrond van de kandidaten toch weer een belangrijke rol te spelen. Bij de vaststelling van de Tweede Kamerlijst was men - althans formeel - juist afgestapt van een verdeelsleutel volgens de 'bloedgroepen' (KVP, ARP, CHU). Kort na de benoeming van Bukman als minister klonken binnen het CDA geluiden dat de nieuwe voorzitter van rooms-katholieke origine zou moeten zijn, gezien het grote aantal nieuwe bewindslieden van protestantse huize.

Volgens de wensen van het dagelijks bestuur moest de kandidaat-voorzitter iemand zijn "die in staat is enig tegenspel te bieden tegen de neiging van fracties en kabinet om compromissen te sluiten". De levensbeschouwelijke herkomst zou niet van wezenlijk belang moeten zijn. Onder leiding van oud-(en ere-)voorzitter P. Steenkamp werd een commissie ingesteld die een geschikte kandidaat probeerde te vinden. In de woorden van de commissie moest dit een kandidaat zijn, die "herkenbaar, bindend en in staat is het christendemocratisch gezicht naar de toekomst te bepalen". Op aanbeveling van deze commissie droeg het partijbestuur in oktober unaniem de heer W. van Velzen voor als kandidaat voor de opvolging van Bukman. Van Velzen was topambtenaar op het ministerie van onderwijs, voorzitter van de provinciale afdeling Noord-Brabant en lid van het dagelijks bestuur van zijn partij. Hij was Rooms-Katholiek maar werd in 1980 niet via de KVP maar rechtstreeks lid van het CDA. Dit maakte hem wellicht acceptabeler voor de protestantse vleugel. De voordracht werd door de partijraad op 22 november bekrachtigd, waarna hierover door de afdelingen werd gestemd. Op de partijraadsvergadering in januari 1987 zou vervolgens de definitieve benoeming plaatsvinden.

Het rechtstreekse lidmaatschap van Van Velzen verhinderde een aantal Friese afdelingen niet eind oktober een actie te starten om een protestantse kandidaat naar voren te brengen. Dit werd de Zeeuw Eversdijk (ex-CHU), vice-fractie-voorzitter van het CDA in de Tweede Kamer. Na enige aarzeling stemde Eversdijk met zijn kandidatuur in, maar enkele weken later - op 20 november - trok hij zich alsnog terug. In zijn brief aan het partijbestuur stelde hij vast dat hij voorstander was van een dubbele voordracht, maar dat deze teveel door de "buitenwereld" als een richtingenstrijd werd uitgelegd. "Dat is niet goed voor het CDA en niet goed voor de nieuwe voorzitter", zo lichtte Eversdijk zijn besluit om zich terug te trekken toe.

partijraadsvergaderingen

De partijraad op 21 juni te Rotterdam nam met grote meerderheid een bestuurs-resolutie aan over Zuid-Afrika. Hierin werd afschuw over het Zuid-Afrikaanse apartheidssysteem uitgesproken. De partijraad deed "een dringend beroep op alle aan de Europese Top deelnemende landen om met elkaar en waar mogelijk in het kader van de Europese gemeenschappen over te gaan tot maatregelen, waaronder de economische sancties ter opvoering van de internationale druk op Zuid-Afrika om het onmenselijk apartheidsregime af te schaffen". Mocht dit niet tot concrete resultaten leiden, dan zou Nederland samen met gelijkgezinde landen over moeten gaan tot een boycot. In deze periode vond de kabinets-formatie plaats, maar de partijraad onthield zich van advies of oordeel hierover.

Tijdens de partijraadsvergaderingen op 22 november werd - zoals hierboven reeds vermeld - de kandidatuur van Van Velzen bij acclamatie bekrachtigd. De raad bleek geen behoefte te hebben nog te discussiëren over een mogelijke tegenkandidaat. Tot tweede vice-voorzitter koos de partijraad R.H. van den Beeten. Fleers trad af als waarnemend voorzitter en werd (tot januari)

vervangen door de (eerste) vice-voorzitter mevrouw Van Montfrans-Hartman. Een opmerkelijke gebeurtenis betrof de verkiezing van een islamitische partijbestuurder, Talip Demirhan. Hij werd daarmee de eerste islamiet in de geschiedenis van de confessionele partijen, die in het landelijk bestuur werd verkozen. Het CDA accepteert ook niet-christelijke leden, mits zij de grondslag van de partij, het evangelie willen respecteren.

Een politiek-inhoudelijke discussie op de partijraad resulteerde in resoluties over Zuid-Afrika, het ouderenbeleid en de bezuinigingen op het sociaal-cultureel werk. Lubbers schonk in zijn toespraak veel aandacht aan het bezoek dat hij zojuist met minister Van den Broek aan Moskou gebracht had.

Wetenschappelijk Instituut

In 1986 deed het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA een viertal rapporten het licht zien, over respectievelijk ontwikkelingssamenwerking, huwelijkse- en niet-huwelijkse relaties, veiligheidsbeleid, en een beleidsadvies onder de titel "Welk uitzicht biedt eenvoud?" In dit laatstgenoemd beleidsadvies wordt gereageerd op het rapport van de commissie-Oort, waarin vereenvoudiging van het belastingstelsel wordt bepleit.

Het rapport "Vrede wegen: alternatieven voor het veiligheidsbeleid beoordeeld" bevat een studie naar de bruikbaarheid van acht alternatieven voor het huidige vredes- en veiligheidsbeleid. De samenstellers voelen veel voor een versterkte rol van West-Europa in de NAVO. Kernwapens zijn vooralsnog onmisbaar, vanwege hun oorlogsvoorkomend effect.

Met de studie "1+1=samen; publieke erkenning van lotsverbondenheid" verscheen een rapport over huwelijkse en niet-huwelijkse relaties, dat veel stof tot discussie gaf. De nota betrof dan ook een precair onderwerp voor een partij die het gezin als de hoeksteen van de samenleving beschouwt. De samenstellers van het rapport pleitten voor (vrijwillige) registratie bij de overheid van andere samenlevingsvormen dan het huwelijk. Mensen die zo hun relatie vastleggen, moeten dezelfde rechten en plichten krijgen als gehuwden. Op deze manier kunnen ook homofiele stellen de mogelijkheid krijgen een soort huwelijk aan te gaan. Deze mogelijkheid van juridische gelijkstelling wilde de commissie echter voorbehouden aan homofiele relaties. Ongehuwde heterofielen die samenwonen komen hiervoor niet in aanmerking. Vanuit het CDA kwam veel kritiek op dit rapport. Tweede Kamerlid Mateman noemde het 'een verkeerd onderwerp op een verkeerd moment'. Ook partijvoorzitter Bukman was van oordeel dat het CDA in zulke gevoelige zaken niet zijn nek zou moeten uitsteken. Vanuit het COC, de organisatie die opkomt voor de belangen en emancipatie van homoseksuelen, kwam eveneens kritiek. Een woordvoerdster noemde het rapport "een allerlaatste snik van het CDA om het huwelijk in stand te houden". Op 27 september werd een studieconferentie aan dit rapport gewijd. De meningen van de deelnemers liepen uiteen en op de vraag naar het standpunt van de Tweede Kamerfractie kon nog geen antwoord worden gegeven. In zijn slotwoord constateerde voorzitter Oostlander van het Wetenschappelijk

Instituut dat merkwaardigerwijs klein rechts, de groep die vooraf de meeste kritiek op het rapport had gehad, geheel afwezig was.

Centrumpartij (CP) en Centrumdemocraten

Zowel de Centrumpartij als de Centrumdemocraten gaven gedurende het hele jaar het uit voorgaande jaren bekende beeld te zien van rellen, juridische conflicten en interne schermutselingen. In verschillende kieskringen trad bij beide partijen voor de Kamerverkiezingen fraude bij het verzamelen van de benodigde 25 handtekeningen voor de kandidatenlijsten aan het licht. De verhouding tussen de partijen onderling was niet erg vriendelijk. In april liepen enkele tientallen leden van de Centrumpartij over naar de Centrumdemocraten - de partij van het Kamerlid Janmaat, die zelf in oktober 1984 door de Centrumpartij geroyeerd was. Uit de kandidatenlijst voor de Kamerverkiezingen bleek dat sommige mensen die bij de gemeenteraadsverkiezingen nog namens de Centrumpartij hadden meegedaan, naar de Centrumdemocraten waren overgestapt.

De beoogde voorzitter en lijsttrekker van de Centrumpartij, A.W. Lier, legde in februari deze functie neer en stapte uit de partij. Hij verweet het dagelijks bestuur dat het besluiten had genomen die de democratische rechtsorde aantastten. Lier bleef wel achter de doelstellingen van de partij staan en zou zich niet opnieuw bij een politieke partij aansluiten. Op 29 maart verstoorden ongeveer 150 demonstranten een vergadering van leden van de Centrumpartij en de Centrumdemocraten. De vergadering werd gehouden in Kedichem en was bedoeld om een verzoening tussen beide partijen tot stand te brengen. De demonstratie tegen de vergadering liep uit op gewelddadigheden. Twee personen raakten ernstig gewond onder wie de secretaresse van het Tweede Kamerlid Janmaat. Het hotel, waar de vergadering gehouden werd, ging in vlammen op. Bijna de helft van het aantal demonstranten werd gearresteerd. Hen werd openlijke geweldpleging ten laste gelegd. Twee actiegroepen eisten de verantwoordelijkheid voor de rellen op: "de actievoerders van 29 maart" en "de radicale anti-fascisten". Verscheidene anti-fascistische organisaties, waaronder de Anne Frankstichting, spraken hun afschuw uit over de verstoring van de vergadering. "Anti-racistische en anti-fascistische groepen moeten bij hun optreden juist verschillen van de organisaties die zij bestrijden. Anders profiteren alleen die laatste organisaties ervan", aldus de verklaring van de Anne Frankstichting.

De Centrumpartij behaalde bij de gemeenteraadsverkiezingen in vijf plaatsen één zetel: Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Lelystad en Almere. Bij de installatie van de raadsleden op 29 april werden grote betogingen in de betreffende steden georganiseerd. Met name in Amsterdam vonden nog lange tijd demonstraties plaats wanneer in deze stad de gemeenteraad bijeenkwam.

Op 13 mei werd de Centrumpartij bankroet verklaard. De partij was tot dan toe niet in staat gebleken een dwangsom van bijna vijftigduizend gulden te betalen aan vijf inwoners van Heerlen. De uitspraak van de rechtbank in Den

Haag was het gevolg van een juridische procedure die de vijf vóór de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart tegen de Centruumpartij hadden aangespannen, aangezien bij hen onder valse voorwendselen handtekeningen waren opgehaald voor de kandidatenlijst van de CP in Heerlen. Het faillissement had geen gevolgen voor de deelname van de Centrumpartij aan de Kamerverkiezingen. De Kieswet gaat namelijk uit van personen en niet van partijen. De lijsttrekker van de Centrumpartij voor de Kamerverkiezingen, D. Seegers, noemde het faillissement een "politiek vonnis". De Centrumpartij zou hierdoor alleen maar sterker staan. "Via dit soort juridische spelletjes is de Centrumpartij niet kapot te krijgen. De telefoons staan roodgloeiend..." Deze gerapporteerde adhesiebetuigingen werden echter niet omgezet in electoraal succes. De Centrumpartij zou niet terugkeren in de Tweede Kamer. Ook de Centrumdemocraten behaalden geen zetel bij de Kamerverkiezingen. Na een periode van vier jaar was extreem-rechts aldus niet langer vertegenwoordigd in het Parlement.

Communistische Partij van Nederland (CPN)

Voor de CPN was 1986 een "traumatisch" jaar. Na de teleurstellende uitslag bij de gemeenteraadsverkiezingen, verloor de partij bij de Tweede Kamerverkiezingen haar drie zetels. Een historische gebeurtenis: voor het eerst sinds 1918 waren de communisten niet meer vertegenwoordigd in de Tweede Kamer. Dit electorale verlies had grote materiële consequenties. De partij verloor ongeveer vier ton per jaar aan inkomsten, hetgeen ontslag van een aantal medewerkers tot gevolg had. De slechte verkiezingsuitslag leverde voor de rest van het jaar veel stof tot bezinning en discussie over de toekomst van het communisme in Nederland en dwong de partij na te denken over een grondige interne reorganisatie.

congressen

Op 8 februari vond in gebouw De Hoeksteen te Amsterdam de verkiezingsconferentie van de CPN plaats. Hier kozen de afgevaardigden hun kandidaten voor de Tweede Kamer en stelden het verkiezingsprogramma 1986-1990 vast. Verkorting van de arbeidsduur tot 32 uur per week, verbetering van de koopkracht voor de inkomens tot en met modaal en terugdringing van het defensiebudget tot het niveau van 1974 vormden centrale punten in het programma. Door de arbeidstijdverkorting zou het aantal werklozen teruggebracht kunnen worden tot 400.000. Volgens verwachting werd Ina Brouwer tot lijsttrekker gekozen; op de tweede en derde plaats volgden de zittende Kamerleden Evelien Eshuis en Marius Ernsting. Een speciale werkgroep deed het voorstel initiatieven te ondersteunen om alsnog een referendum te organiseren over het plaatsingsbesluit van de kruisraketten. Daarnaast werd aan het partijbestuur gevraagd in de partij een algemene discussie te organiseren over voor- en nadelen van verschillende vormen van het referendum. De conferentie nam deze voorstellen aan. De "Overeenkomst fraktiesamenwerking

26

CPN-EVP-PPR" waarin de drie fractievoorzitters pleitten voor nauwe samenwerking op fractieniveau, werd eveneens zonder enige discussie aanvaard. In haar openingsrede noemde CPN-voorzitter Izeboud als voornaamste inzet van de CPN bij de komende verkiezingen "een voortzetting van de huidige regeringspolitiek te verhinderen door CDA en VVD in de minderheid te brengen". Het zou er om gaan "om een zo sterk mogelijke progressieve vertegenwoordiging in het parlement te bereiken, met daarbinnen een sterke positie van de CPN". Van 28 tot 30 november organiseerde de CPN een driedaags congres, dat aanvankelijk voorzien was voor juni 1987. Naar aanleiding van het verkiezingsdebacle had het partijbestuur gemeend een vervroegd congres te moeten uitschrijven. "Het congres moet besluiten opleveren over de activiteit van communisten in de komende periode, rekening houdend met de uiterst beperkte middelen waarover we beschikken", aldus het partijbestuur in de beschrijvingsbrief voor het 30ste congres van de CPN. Bij het bepalen van een nieuwe positie oordeelde het partijbestuur de verhouding ten opzichte van de PvdA van grote betekenis. Die partij was op een aantal terreinen naar links opgeschoven en had zich "ontworsteld aan koudeoorlogspolitiek en volgzzaamheid aan de NAVO en de Verenigde Staten". Het partijbestuur bepleitte een dialoog met de PvdA "op grond van een strijd bare opstelling in vraagstukken van de arbeidersbeweging en de oriëntatie van de vakbeweging (...). Versterking van posities kan niet bereikt worden door ons louter linker dan de PvdA te profileren in programmatisch opzicht". Ondanks deze uitspraken van het partijbestuur in "een politieke balans" ontkende partijvoorzitter Izeboud in haar openingstoespraak de berichten in de pers dat de CPN toenadering zou zoeken tot de PvdA. Alle progressieve krachten in Nederland zouden gebundeld moeten worden. Toch was er in dat opzicht sprake van een koerswijziging. Er werd minder nadrukkelijk samenwerking gezocht met PPR en PSP. Een gezamenlijke lijst bij de Tweede Kamerverkiezingen was mislukt en het opnieuw discussiëren over wel of geen samenwerking met PPR, PSP zou geen nieuwe wegen opleveren, aldus het partijbestuur. Naast discussie over de politieke balans, congresresoluties en zaken van huishoudelijke aard, stond verkiezing van een nieuw partijbestuur op de agenda. Terwijl het congres bij de vele stemmingen over de resoluties grote eensgezindheid vertoonde, ontstond bij het laatste agendapunt, de bestuursverkiezingen, grote verdeeldheid. Evenals bij vorige gelegenheden werd de scheidslijn tussen de vernieuwers en de behoudende vleugel duidelijk zichtbaar. Uit honderd kandidaten had een kandidatencommissie een voordracht opgesteld van 57 namen. De districten Groningen, Drente en Noord-Holland achtten het voorstel echter onaanvaardbaar, aangezien een aantal "geestverwanten" op de lijst ontbrak. Ze dreigden hun eigen kandidaten terug te trekken, als er niet een compromis gevonden zou kunnen worden. De discussie nam zoveel tijd, dat de besluitvorming verdaagd werd naar de volgende zondag. Met ruime meerderheid nam het congres op 7 december de aanbevelingen van de kandidatencommissie bijna zonder wijzigingen over, de alternatieve lijst van de opposenten uit Groningen, Drente en Noord-Holland ten spijt. Aan het begin van de dag had echter de Groningse afgevaardigde Geert Lameris aange-

kondigd geen consequenties te verbinden aan een nederlaag. Na afloop verklaarde oud-partijvoorzitter Izeboud opnieuw beschikbaar te zijn voor deze functie. Twee weken later koos het 55 leden tellende partijbestuur haar unaniem tot partijvoorzitter.

De Waarheid

Op 10 januari maakte de hoofdredacteur van het dagblad De Waarheid, Constant Vecht, bekend deze krant te verlaten. In een afscheidsartikel beschouwde hij dit weggaan - samen met vier andere redacteurs - als een nederlaag. Maar wanneer je "moegebeukt" bent, "en het geloof in de mogelijkheden is aangetast, dan is het beter om de fakkel over te dragen aan iemand die er eens nieuw en fris tegenaan kan gaan." Gezondheidsredenen speelden volgens de officiële verklaring van het stichtingsbestuur van de uitgever een belangrijke rol; in zijn artikel gaf Vecht voor het vertrek van de redactieleden ook andere motieven aan. Er was te weinig waardering geweest voor hun poging een echte onafhankelijke krant te maken, er werd veel ondermaatse kritiek over hun hoofden uitgestort. Constant Vecht werd opgevolgd door Paul Wouters, voorzitter van het districtsbestuur van de CPN te Amsterdam, lid van dagelijks en partijbestuur van de CPN en eindredacteur van de CPN-ledenkrant. De banden met de CPN leken hiermee weer te worden aangehaald. Vecht bekleedde de functie van hoofdredacteur zonder lid te zijn van het partijbestuur, aangezien het journalistieke werk bij de krant zich volgens hem niet verdroeg met politieke verantwoordelijkheden.

De oplage van De Waarheid was inmiddels teruggelopen tot 9000. Via een financiële campagne en grote bezuinigingen werd gepoogd voortzetting van de krant te garanderen. Voor wat betreft het jaar 1986 zou deze poging in ieder geval slagen.

Paul de Groot

Op 3 augustus overleed op 87-jarige leeftijd oud-partijvoorzitter en fractieleider van de CPN in de Tweede Kamer, Paul de Groot. Gedurende vier decennia had hij het gezicht en de ideologische kleur van de Communistische Partij van Nederland bepaald. In 1977 kwam daar een einde aan toen Paul de Groot naar aanleiding van de desastreuze verkiezingsuitslag van de CPN (de partij verloor vijf van de zeven zetels in de Tweede Kamer) de volledige partijleiding aansprakelijk stelde. Dit ging het partijbestuur te ver. De Groot werd z'n erelidmaatschap ontnomen. Hij werd niet meer betrokken bij de grondslagendiscussie voor het 26ste partijcongres. Sindsdien heeft de CPN geen contact meer met hem gehad. In een sobere verklaring noemde het CPN-bestuur Paul de Groot iemand, die "tijdens zijn leven een niet weg te denken bijdrage heeft geleverd aan de strijd van de Nederlandse arbeidersklasse voor vrede, nationale onafhankelijkheid, voor sociale en democratische rechten".

Democraten 66 (D66)

De come-back van Van Mierlo als lijsttrekker en politiek leider van D66 wierp in 1986 z'n vruchten af. Vanaf het moment dat Van Mierlo bekend gemaakt had weer beschikbaar te zijn als lijsttrekker (juni 1985) steeg het ledental van bijna 6800 tot 8500 en behaalde de partij hogere percentages in de opiniepeilingen. Na het absolute dieptepunt van 1 zetel in oktober 1984 (volgens VARA's Rooie Haan/Interview enquête) veerde D66 eerst geleidelijk, maar na juni 1985 met grotere sprongen op. Zeventien dagen voor de Tweede Kamerverkiezingen gaven de verkiezingsonderzoeken een sprong te zien naar 9 zetels. Dit zou ook de werkelijke uitslag worden, waardoor D66 haar fractie met 3 zetels vermeerderd zag.

campagne

Vol zelfvertrouwen startte de partij op 22 februari de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen in het Spoorwegmuseum te Utrecht. Tot grote ergernis van de campagneleiding was D66 niet welkom bij radio- of televisiedebatten met de drie grote partijen PvdA, CDA en VVD. Dit gold zowel voor de periode voorafgaand aan de gemeenteraadsverkiezingen, als voor de campagne rond de Kamerverkiezingen. De drie partijen weigerden mee te werken aan uitzendingen, wanneer ook D66 deel zou nemen. Voor het laatste televisiedebat op 20 mei tussen de lijsttrekkers Den Uyl, Lubbers en Nijpels weigerde echter de NCRV Van Mierlo uit te nodigen. De drie lijsttrekkers hadden inmiddels wel hun goedkeuring hieraan gehecht.

congressen

Op 24 en 25 januari hield D66 een verkiezingscongres te Amersfoort. Hier werd Hans van Mierlo, ruim een half jaar na zijn toezegging "in principe bereid te zijn als kandidaat-lijsttrekker" zonder stemming aangewezen als lijsttrekker. Na de staande ovatie die hem ten deel viel, verklaarde Van Mierlo "met overtuiging het lijsttrekkerschap te aanvaarden". In zijn congres toespraak relativeerde hij het gewicht dat aan zijn persoon werd toegekend. "Er begint een gevaarlijke mythe te ontstaan, dat het allemaal van mij zou moeten komen. Dat kan zo even lijken in het begin - waarvoor het ook bedoeld was - maar niets is minder waar op een wat langere duur. Als de boodschap alleen door de top wordt gebracht, dan zal die snel eroderen in de algemene verdachtheid van de politiek." Waarmee hij maar wilde zeggen dat het ging om de boodschap in plaats van om de persoon. En deze boodschap kwam in de richting van het vernieuwingsgezinde D66 van de beginperiode: staatsrechtelijke hervormingen, vrijzinnigheid en geestelijke mobiliteit tegenover de vastgeroestheid van de verstarde en verzuilde maatschappelijke structuur. Bij twee punten - de plaatsing van de kruisraketten en de plaats die D66 vóór de verkiezingen in het politieke krachtenveld moet innemen - lagen de meningen verdeeld. Het Hoofdbestuur maakte zich sterk voor het standpunt dat Nederland zich in de

komende periode zou moeten houden aan het plaatsingsverdrag, wanneer dat door een Kamermeerderheid zou worden afgesloten. Het Hoofdbestuur wees wijzigingsvoorstellen waarin eventuele heronderhandelingen werden voorgesteld af. Hiermee schaarde het bestuur zich achter Van Mierlo, die aan zijn kandidatuur de voorwaarde had gesteld dat in de komende kabinetsperiode zou worden meegewerkt aan een eenmaal genomen plaatsingsbesluit. Het bestuur kreeg zijn zin, want alle wijzigingsvoorstellen rond de plaatsing van kruisraketten werden verworpen. Dit gold ook voor de discussie over eventuele regeringssamenwerking na de verkiezingen. Een deel van de leden wilde duidelijkheid over de partijpolitieke voorkeur van D66 vóór de verkiezingen. Duidelijkheid over coalitievorming vooraf had D66 altijd hoog in haar vaandel gedragen, maar dit keer was de partij, althans de meerderheid, een andere mening toegedaan. Door veranderende inzichten (afspraken vooraf kunnen zich ook tegen je keren) en door veranderende omstandigheden (andere partijen leggen zich nu ook niet vast) zag het Hoofdbestuur af van een duidelijke voorkeursuitspraak en beperkte zich tot een "politieke plaatsbepaling". D66 zou onafhankelijk de verkiezingen ingaan, maar was van mening dat de grootste partij aan de regering zou moeten deelnemen. De Democraten achtten het uitgesloten een beleid waartegen zij oppositie hadden gevoerd, aan een meerderheid te helpen. Het huidige regeringsbeleid zou D66 dus niet helpen voortzetten. "Wij moeten de kiezers alleen die duidelijkheid bieden die op basis van ons program gerechtvaardigd is", aldus partijvoorzitter Kohnstamm. Met grote meerderheid ondersteunde het congres deze politieke plaatsbepaling. In het verkiezingsprogramma werd de mogelijkheid van een referendum op gemeentelijk en provinciaal niveau bepleit. Verschillende afdelingen wensten echter ook een landelijk beslissend correctief referendum, zoals eveneens de staatscommissie Biesheuvel in haar nota had voorgesteld. Het Hoofdbestuur zegde toe ideeën over invoering van een referendum nader uit te werken. De Algemene Ledenvergadering van D66 op 1 november in Amersfoort was grotendeels gewijd aan deze nadere uitwerking. In een ontwerp-resolutie sprak het Hoofdbestuur als haar oordeel uit "dat een correctief wetgevings- en bestuursreferendum moet worden ingevoerd, waarbij de kiezers de mogelijkheid wordt gegeven om via een volksstemming alle door het parlement aanvaarde wetsvoorstellen en door (deel)gemeenteraden en provinciale staten genomen beslissingen ongedaan te maken". Bespreking van deze resolutie vormde het belangrijkste agendapunt van het congres. Vrijwel unaniem schaarden de congresleden zich achter de voorstellen van het Hoofdbestuur. In één opzicht ging het congres verder: ook initiatiefwetsvoorstellen die door een der Kamers zijn verworpen, zouden voor een referendum in aanmerking kunnen komen. Voorstellen vanuit de partij tot invoering van een volksinitiatief - het door de burgers in het parlement aanhangig maken van wetsvoorstellen - werden met grote meerderheid verworpen. De Algemene Ledenvergadering koos mevrouw S. van der Loo-De Steenwinkel tot nieuwe partijvoorzitter. In de tweede stemronde kreeg ze 239 van de 415 uitgebrachte stemmen. Mevrouw Van der Loo volgde hiermee de heer Kohnstamm op, die op 21 mei als Kamerlid werd gekozen. Bij D66 zijn de functies van Kamerlid en partijvoorzitter niet

verenigbaar.

D66 twintig jaar

Op 30 april herdacht D66 op feestelijke wijze haar twintigjarig jubileum in Hotel Krasnapolsky, de plaats waar D66 was ontstaan. Van Mierlo haalde in zijn toespraak herinneringen op aan de bijeenkomst van dertien verontruste heren die destijds diep bedroefd waren over de 'gevestigde politieke partijen'. Directe aanleiding in 1966 was dat de VVD zich volgens hen in een bepaalde zaak niet liberaal had gedragen. "En als u vraagt of er in twintig jaar veel veranderd is, zeg ik: geen barst", aldus Van Mierlo. Dit gold ook voor D66 zelf. Deze partij zette zich nog altijd af tegen de gevestigde partijen, inclusief de PvdA. Het falen van D66 bij staatsrechtelijke vernieuwingen weet Van Mierlo aan "onwil en opportunisme" bij andere partijen. Het jubileum betrof "de schoonheid van het wonder om iedere keer als de grote partijen met intense tevredenheid denken: zo die zijn we kwijt, op het moment suprême te kunnen zeggen: dat had je gedacht". De partij was inderdaad voor de tweede keer uit de as herrezen: ze stond er drie weken voor de Kamerverkiezingen goed voor in de opiniepeilingen en lijsttrekker Van Mierlo scoorde bij de kiezers zelfs hoger dan PvdA-leider Den Uyl.

Evangelische Volkspartij (EVP)

In 1986 vierde de EVP haar vijfjarig bestaan in april tijdens een lustrumbijeenkomst in Utrecht. Bij die gelegenheid zei lijsttrekker C. Ubels dat een progressieve meerderheid nog steeds alleen maar tot stand kon komen met behulp van het progressieve deel van de christenen dat in een eigen partij de politieke feiten toetst aan de uitgangspunten. Evenals in de jaren daarvoor bleef de partij zich in 1986 dan ook inzetten voor progressieve samenwerking. Hoewel in 1985 al was besloten om met een eigen lijst aan de Tweede Kamerverkiezingen deel te nemen, hoopte de partij op een zo breed mogelijke progressieve lijstverbinding van CPN, EVP, PPR, PSP en de Partij van de Arbeid. D66 had al eerder laten weten zich niet te willen binden aan de progressieve partijen. Deze lijstverbinding bleek echter geen haalbare kaart te zijn. Uiteindelijk ging de EVP geheel zelfstandig de verkiezingen in. Het lukte de partij echter niet haar ene zetel te behouden.

In januari sloten de fractievoorzitters van EVP, CPN en PPR (respectievelijk C. Ubels, I. Brouwer en R. Beckers) een akkoord over nauwere samenwerking tussen de drie fracties. De overeenkomst behelsde in de eerste plaats een gezamenlijke opstelling tijdens de kabinetsformatie "gericht op de vorming van een progressief kabinet". Bovendien wilde men het parlementaire werk nog meer op elkaar afstemmen dan nu al het geval was, bijvoorbeeld door gezamenlijk initiatieven te nemen voor wetsontwerpen en eventueel door van elkaars medewerkers en adviseurs gebruik te maken. De voorzitters van de drie

partijen verklaarden zich bereid dit akkoord te verdedigen op de partijcongressen, die hun fiat aan de overeenkomst zouden moeten geven.

Op 18 januari hield de EVP haar congres. Na enige discussie werd het voorstel over samenwerking tussen de drie fracties unaniem aangenomen. Meer problemen had men met een voorstel van het bestuur om bij de komende Tweede Kamerverkiezingen "uitsluitend een brede lijstverbinding tussen de progressieve partijen" na te streven. Dat hield in: geen lijstverbinding, wanneer de PvdA niet mee wilde doen. Het congres nam echter een amendement aan (met 94 stemmen voor, 35 tegen en 5 onthoudingen), waarin men een "zo breed mogelijke lijstverbinding" nastreefde (dat wil zeggen desnoods zonder PvdA met alleen CPN, PPR en eventueel PSP). Het bestuur had echter nogal moeite met uitvoering van het besluit en wist uiteindelijk het congres te bewegen de kwestie van de lijstverbinding over te laten aan een partijraad, die in maart bijeen zou komen. Het congres ging zonder discussie akkoord met de kandidatenlijst waar Ubels op de eerste plaats stond en C. von Meyenfeldt nummer twee.

De partijraad, die op 1 maart bijeenkwam, besloot uiteindelijk geen lijstverbinding aan te gaan met andere partijen. De PvdA had zich namelijk op haar congres in februari al uitgesproken tegen een verbinding met klein links. Uit pragmatische overwegingen wilde de EVP toen ook geen lijstverbinding meer met CPN, PPR en PSP: die partijen zouden christelijke kiezers die ontevreden waren met het regeringsbeleid alleen maar afschrikken. Op de partijraad stond tevens het referendum ter discussie. Een notitie geschreven door J.P. Feddema namens het Wetenschappelijk Instituut van de EVP diende als discussiestuk. De aanwezigen spraken zich uit voor zowel een correctief wetgevend referendum als een volks-initiatief, zoals voorgesteld door de commissie-Biesheuvel. Beiden werden beschouwd als "een welkome bijdrage ter versterking van de democratie".

verkiezingen

Aan de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart deed de EVP in sommige gemeenten (zoals Rotterdam, Delft, Emmen en Haarlem) zelfstandig mee. In andere gemeenten (bijvoorbeeld Groningen, Amsterdam, Wageningen, Amstelveen en Den Bosch) werkte men samen met andere kleine plaatselijke en landelijke partijen. Vaak zat een verkiesbare plaats er niet in. Wel werden er in de meeste gevallen afspraken gemaakt over de deelname aan schaduw- en steunfracties en de mogelijkheid om in de tweede helft van de zittingsperiode een raadszetel te bezetten.

Op 19 april vierde de EVP haar vijfjarig bestaan met een lustrumcongres, dat tevens het startsein vormde voor de campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen. De partij ging met vier motto's de verkiezingen in: omzien naar elkaar, vrede door samenwerking, bewaren door eerbied en verdieping van de democratie. Aandachtspunten van de EVP waren: invoering van een "sabbatsjaar", een actief ontspanningsbeleid ten aanzien van Oost-Europa en een lagere belasting voor artikelen die milieuvriendelijk worden geproduceerd. De

partij presenteerde zich in de campagne als het "progressief-christelijk geluid". De term "evangelisch" werd niet gebruikt, omdat onwetende kiezers de partij te gemakkelijk in de rechtse hoek zouden plaatsen, waar ook EO en RPF actief zijn. Mensen die behoefte hadden aan een "spirituele politiek" werden opgeroepen EVP te stemmen. Dit appèl aan progressieve christenen kon echter niet verhinderen dat de partij bij de verkiezingen van 21 mei haar ene zetel in de Tweede Kamer verloor. Vooral de PvdA wist veel voormalige kiezers van de EVP te trekken.

discussie over de koers van de partij

De partijraad kwam op 31 mei in Amersfoort bijeen om zich naar aanleiding van de verkiezingsuitslag te bezinnen op de vraag of er eigenlijk nog plaats was voor progressief-christelijke politiek. Er werden twee werkgroepen in het leven geroepen. De ene moest op korte termijn met een plan komen om de organisatorische en financiële consequenties van de verkiezingsnederlaag op te vangen; de andere moest zich buigen over de toekomst van de EVP. Partijbestuur en partijraad stuurden alle leden een brief waarin het verdwijnen van de EVP uit de Kamer enerzijds werd geweten aan de interne verdeeldheid van de partij in de afgelopen periode, anderzijds aan de negatieve beeldvorming in de media en de "televisie-democratie". Op deze brief volgde een uitgebreide discussie over de koers van de partij in het partijblad EVP-Info. Op de partijraad van 27 september werd besloten deze "Commissie toekomst EVP" uit te breiden met een aantal vrouwen. De commissie moest zich op korte termijn gaan bezighouden "met naamgeving, concretisering en strategie tot verbreding van progressief-christelijke politiek". Ze kreeg de opdracht vóór 1 januari 1987 een verslag van haar werkzaamheden aan te bieden aan partij en partijraad.

Op het najaarscongres van 27 oktober in Utrecht stond opnieuw de toekomst van de EVP centraal. Het nieuw aangetreden partijbestuur kreeg een mandaat van één jaar om de toekomstplannen uit te werken. Een voorstel om eerst een enquête onder de leden te houden of ze wel wilden doorgaan na het verlies van de enige Kamerzetel, werd met 38 tegen 22 stemmen verworpen. Samenwerking met onder andere de PPR mocht door het partijbestuur in het komende jaar onderzocht worden, maar een federatie van beide partijen of een platform van vooruitstrevende christenen binnen de PPR vond men op dat moment te radicaal. Mocht de EVP over een jaar besluiten als zelfstandige partij door te gaan, dan zou dat waarschijnlijk onder een andere naam gebeuren. De huidige naam werd te veel geassocieerd met afscheidingen en conflicten. Op het congres trad Wim Herstel, die de partij vijf jaar geleid had, af als voorzitter. Cor Ofman volgde hem op. In plaats van Jaap van den Berg werd Gudrun Gutowski tot nieuwe partijsecretaris gekozen.

partijpublicaties

In januari publiceerde het Wetenschappelijk Instituut van de EVP een studie met de titel: "Vaarwel werkloosheid, de wijsheid van het sabbatsjaar". Hierin

werd het plan ontvouwd om iedereen die deel uitmaakte van de beroepsbevolking eens in de zeven jaar recht te geven op een jaar betaald verlof. De vrijgekomen plaats zou kunnen worden ingenomen door een werkloze. Op deze wijze zou men de werkloosheid fors kunnen terugdringen. Het plan had al eerder in beknopte vorm een plaats gekregen in het verkiezingsprogramma.

In april verscheen nog een publikatie van het Wetenschappelijk Instituut, getiteld "Het milieumerk: van marktmechanisme naar merkmechanisme". Het instituut zag het als haar taak met concrete en onderbouwde voorstellen te komen vanuit een spiritueel en holistisch wereldbeeld. De schrijvers legden in deze publikatie een verbinding "tussen het spirituele en een concreet politiek voorstel, namelijk het verplicht stellen van een milieukeur op producten". Beide publikaties werden geschreven door de economen Aart v.d. Berg en Guido Enthoven.

Gereformeerd Politiek Verbond (GPV)

De eerste maanden van 1986 stonden voor het GPV de verkiezingen centraal. In februari stelde de Generale Verbondsraad (GVR) de definitieve kandidatenlijst voor de Tweede Kamerverkiezingen vast. Lijsttrekker werd opnieuw het Kamerlid G. Schutte. Op de tweede en derde plaats stonden respectievelijk fractiemedewerker E. van Middelkoop en J. Blokland, voorzitter van het GPV. De Centrale Verbondsraad (CVR) had in december 1985 van de GVR een machtiging gekregen om het verkiezingsprogramma definitief vast te stellen.

Eind februari presenteerde de partij op een persconferentie haar programma "Op koers naar morgen". Om de economie te stimuleren wilde de GPV een jaarlijkse overheidsinvestering van twee miljard gulden. Met een meerjarig ontwikkelingsplan zouden van dit geld projecten moeten worden gefinancierd op terreinen waar grote achterstand was ontstaan, zoals bijvoorbeeld stadsvernieuwing, bodemsanering, openbaar vervoer, energiebesparing en onderhoud aan gebouwen. Het ontwikkelingsplan zou tevens moeten voorzien in maatregelen om langdurig werklozen door omscholing weer aan werk te helpen. De partij was tegen het opleggen van arbeidsduurverkorting van bovenaf. Andere punten in het program: subsidie aan emancipatie-activiteiten moet stopgezet worden en de Emancipatieraad dient te verdwijnen; bescherming van de positie van het gezin; geen legalisering van actieve euthanasie; de bestaande praktijk van abortus provocatus moet worden teruggedrongen.

Evenals SGP en RPF bezon ook het GPV zich in de maanden voor de verkiezingen op het accepteren van regeringsverantwoordelijkheid voor het geval CDA en VVD geen meerderheid zouden behalen in de Tweede Kamer. De partij was bereid die verantwoordelijkheid onder een aantal voorwaarden te accepteren. Zo zou de overheid meer moeten doen aan het bestrijden van de werkloosheid. Ook op het gebied van de euthanasie en het emancipatiebeleid stelde men voorwaarden. Op de Algemene Vergadering van 19 april in Zwolle riep lijstaanvoerder Schutte het CDA zelfs op om meteen aan te sturen op een

kabinet waarbij ook de kleine christelijke partijen zouden worden betrokken. Hierdoor zou het CDA de christelijke politiek kunnen versterken "in het belang van de bescherming van het leven, van de handhaving van de geestelijke vrijheid en van de versterking van de positie van het gezin", aldus Schutte in zijn rede. Op een verkiezingsbijeenkomst in mei in de stad Groningen verwierp Schutte de term "Staphorster variant", de in de pers gebruikelijke benaming voor een minderheidskabinet van CDA en VVD met gedoogsteun van klein-rechts. Schutte noemde Staphorst niet representatief voor het GPV. Bovendien vond hij dat de negatieve lading van conservatisme die de term 'Staphorster variant' had, niet in overeenstemming was met het verkiezingsprogramma van zijn partij. Hij stelde in plaats daarvan de term "Groninger variant" voor, omdat tien procent van de GPV-kiezers in de stad Groningen en dertig procent in de provincie woonde. In de pers werd dit opgevat als een teken dat Schutte het GPV een aantrekkelijker coalitiepartner voor CDA en VVD achtte dan de RPF en SGP. Schutte sprak dit in het dagblad Trouw van 16 mei echter tegen: "Wie zoals het GPV streeft naar versterking van de christelijke politiek begint niet met twee christelijke partijen buiten beschouwing te laten", aldus Schutte. Hij sloot overigens een solo-optreden van zijn partij niet helemaal uit blijkens een interview in Trouw van 6 mei, waarin hij zei dat het GPV alleen verantwoording hoefde af te leggen tegenover de eigen kiezers. SGP-lijsttrekker Van der Vlies noemde Schuttes speech in Groningen een "Groninger uitglijder" en merkte op dat zijn partij "niet op voorhand hoog van de Martinatoren wil blazen".

De Tweede Kamerverkiezingen van 21 mei (waarbij CDA en VVD ruim hun meerderheid behielden) vielen voor het GPV niet slecht uit, al behaalde de partij niet de tweede zetel die haar in de opiniepeilingen was voorspeld. Door de lijstverbinding met RPF en SGP, ging de restzetel namelijk naar de SGP. Maar desondanks boekte de partij in het gehele land een nettowinst van 22.000 stemmen (ongeveer dertig procent). Als enige kleine christelijke partij kon het GPV weerstand bieden aan de zuigkracht van het CDA, van wie het zelfs stemmen won. De grootste winst boekte de partij in de provincie Zuid-Holland. Bijna een kwart van de stemmenwinst kwam daar vandaan. Groningen verloor hiermee haar positie als provincie met het grootste aantal GPV-stemmers.

Ook bij de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart had het GPV winst geboekt. Het totaal aantal raadsleden kwam op 93, 8 meer dan in de vorige raadsperiode. In de provincie Groningen werd het meeste verlies geleden, in Overijssel de grootste winst behaald. In veel plaatsen kwam de partij uit met gecombineerde lijsten, meestal met RPF en SGP.

Bij de Eerste Kamerverkiezingen van 20 mei werd J. van der Jagt herkozen als senator.

partijbijeenkomsten

Op 19 april hield het GPV haar 39ste Jaarvergadering in Zwolle. 's Ochtends werden huishoudelijke zaken besproken; de politieke vereniging IJmond werd toegelaten als lid van het Verbond. De heren G.J. Messeling en G.J. Timmer-

mans werden in de Generale Verbondsraad gekozen. 's Middags hielden onder andere Schutte, Van Middelkoop en Blokland redevoeringen in het kader van de Tweede Kamerverkiezingen. Naast deze Algemene Vergadering hield het GPV nog twee congressen in 1986.

Op het Emancipatiecongres, georganiseerd op 23-25 januari door onder andere de Stichting Mandaat (het Gereformeerd Politiek vormingswerk) en het Landelijk Verband van Gereformeerde Politieke Jeugdstudieclubs (GPJC), werd gediscussieerd over de toekomst van het gezin en de plaats van man en vrouw daarin.

Op 5 april organiseerde de Stichting Mandaat in samenwerking met de Groen van Prinsterer Stichting (het wetenschappelijk bureau van het GPV) een congres over de wet gelijke behandeling en de relatie met grondrechten als vrijheid van godsdienst, vereniging en onderwijs. De discussie werd mede gevoerd aan de hand van de in 1985 verschenen publikatie van de Groen van Prinsterer Stichting "Grondrechten zonder basis". Op het congres sprak onder andere C.J. Klop, adjunct-directeur van het wetenschappelijk instituut voor het CDA. De volledige tekst van het congres verscheen later in het jaar als Mandaat-map nr. 2, onder de titel "Van gelijke behandeling... tot discriminatie?"

partijpublicaties

De Groen van Prinsterer Stichting bracht in 1986 twee studies uit. De eerste betrof het Supplement op het boek "Nationaal gereformeerde gemeentepolitiek", waarvan de tweede, herziene en uitgebreide druk in 1978 was verschenen. Strekking van het Supplement was dat de rijksoverheid de gemeenten in Nederland, alle decentralisatie-plannen ten spijt, te weinig ruimte liet om een eigen beleid te voeren. Strijd voor meer gemeentelijke zelfstandigheid was dan ook nog steeds geboden. Auteur was Th. Haasdijk, wetenschappelijk medewerker bij de Groen van Prinsterer Stichting. De tweede studie had als titel "Zorg voor leven: 'euthanasie' in het strafrecht". In de brochure analyseerde professor W. Nieboer met name de recente voorstellen van (de meerderheid van) de Staatscommissie Euthanasie en het initiatiefvoorstel van wet van het D66-Kamerlid Wessel-Tuinstra. Hij was van mening dat deze voorstellen tot verruiming van euthanasie in de aard der zaak inhielden dat de medisch-technische onmacht om een noodsituatie van een patiënt op te heffen, geruisloos werd omgezet in een medisch-ethische norm die dwong tot doden. Zijn betoog mondde uit in een verdediging van het minderheidsvoorstel van de Staatscommissie Euthanasie, waarin zijns inziens recht werd gedaan aan de eis tot bescherming van het leven.

bestuursstructuur

In januari 1984 had de GVR een voorstel gedaan tot wijziging van de bestuursstructuur van het GPV. Globaal hield dat in dat er in de toekomst één Verbondsbestuur zou komen in plaats van de huidige twee Verbondsraden

(Generale Verbondsraad en Centrale Verbondsraad). Dit voorstel zou na bespreking in de partij moeten uitmonden in een wijziging van de statuten. Op 22 februari 1986 besloot de GVR echter, mede op basis van de reacties uit de verenigingen, niet een dergelijk vergaand voorstel tot bestuurswijziging bij de Algemene Vergadering in te dienen. De GVR besloot op 11 oktober echter wel een ander onderdeel van haar voorstel uit 1984 ten uitvoer te brengen, namelijk de instelling van een Verbondsadviesraad (VAR). Deze zou actuele politieke onderwerpen kunnen bespreken, die om een standpuntbepaling binnen het GPV vroegen. De eerste bijeenkomst van de VAR zou in 1987 georganiseerd worden, met als onderwerp waarschijnlijk "het referendum".

Partij van de Arbeid (PvdA)

De Partij van de Arbeid vierde in 1986 haar veertigjarig bestaan met hoopvolle verwachtingen over de verkiezingen en de kabinetsformatie. Daarin zou zij echter teleurgesteld worden.

Op de dag van haar veertigjarig bestaan, 9 februari, kon zij een aantal bekende politici afkomstig uit andere partijen als lid inschrijven: J.N. Scholten (ex-CDA), R. Westrate (ex-EVP), E.C.M. Jurgens en H.W. van Doorn (beide ex-KVP en ex-PPR). Op dezelfde dag verscheen bij de Arbeiderspers het gedenkboek 'Een partij in de tijd. Veertig jaar Partij van de Arbeid' geschreven door de journaliste Anet Bleich. Daarnaast richtte de jubilerende partij een stichting op, 'De Mei', die jonge kunstenaars steun zou gaan verlenen. Op 11 februari publiceerde de Wiardi Beckman Stichting het rapport 'Een wijs bestel', waarin gepleit werd vóór een derde televisienet op commerciële grondslag. Dit pleidooi oogste veel kritiek binnen de partij, uit de Tweede Kamerfractie en het partijbestuur; maar ook daarbuiten, met name van de Nederlandse Vereniging van Journalisten. Het ontving bijval van het VVD-Kamerlid Keja.

partijcongres

Het verkiezingscongres, dat op 13, 14 en 15 februari in Amsterdam gehouden werd, keerde zich tegen de strekking van het WBS-rapport. In het verkiezingsprogramma dat dit congres behandelde werd een commercieel derde net vooralsnog afgewezen. Het congres volgde ook op de meeste andere punten het partijbestuur. Het wees plaatsing van kruisvluchtwapens (opnieuw) af, wenste arbeidstijdverkorting via een sociaal contract met de sociale partners en niet via een wet te regelen, verleende voorrang aan openbaar onderwijs, nam geen standpunt in ten aanzien van referenda en weigerde een lijstverbinding met kleine linkse partijen aan te gaan. Op enkele punten week het congres echter wel af van de lijn van het partijbestuur: het wilde de Eerste Kamer binnenkort afschaffen, de bijstandsuitkeringen van de gemeente volledig naar het Rijk overhevelen, de kerncentrales zo snel als technisch mogelijk sluiten, 21-jarigen al een minimumloon toekennen, een (netto-)maximum-inkomen tot driemaal de hoogte van het netto minimumloon beperken, 5% per jaar op defensie

bezuinigen (ten opzichte van de door het kabinet begrootte uitgaven) en de koopkracht van de 'echte' minima handhaven. Over dit laatste punt heerste enige spraakverwarring, aangezien het partijbestuur deze uitspraak weliswaar overnam maar anders uitlegde: in de zin van huishoudens in plaats van individuen met een minimuminkomen. Tenslotte wees het congres bij acclamatie opnieuw J.M. den Uyl als lijsttrekker aan. Deze stelde daarbij meteen Wim Kok als zijn opvolger voor. CDA en VVD reageerden zeer koel op de besluiten van het PvdA-congres, met name ten aanzien van defensie en overheidsuitgaven. In de opiniepeilingen kreeg de PvdA intussen 57 zetels toebedeeld - dus 10 meer dan ze werkelijk bekleedde.

raadsverkiezingen

De gemeenteraadsverkiezingen leverden haar dan ook volgens verwachtingen veel winst op. De klap die haar politieke leider Den Uyl na een spreekbeurt in Utrecht op 15 maart opliep bleek dus geen slecht voorteken te zijn. Vooral in middelgrote steden in het Zuiden des Lands won de PvdA zoveel zetels dat zij het CDA van de eerste plaats verdrong. Bij de collegevorming toonde zij, duidelijker nog dan in 1982, een voorkeur voor programcolleges met CDA of VVD in plaats van met de kleine linkse partijen. Een uitzondering vormde de gemeente Den Haag.

christelijk geloof

Op de ochtend van de eerste paasdag, 30 maart, liet lijstaanvoerder Den Uyl zich in een vraaggesprek voor de IKON-Radio kritisch uit over christelijke organisaties en het christelijk geloof. Hij zei onder meer: "De christen voelt zich beter dan de heiden" en "De jodenvervolging verdraagt geen godsidee". Deze opmerkingen werden hem in christelijke kring, en met name in het CDA en de kleine christelijke partijen, niet in dank afgenomen. Zij ontlokten echter ook enige afkeuring van partijgenoten, met name de voorzitter van het Trefpunt voor Socialisme en Levensovertuiging in de PvdA, H. de Lange. Later zou Den Uyl zijn uitspraken wel nuanceren maar niet herroepen.

werk

In april verschenen twee sociaal-economische rapporten van PvdA-commissies, 'Werk Maken' en 'Werk Delen'. 'Werk Maken' bevatte voorstellen voor selectieve stimulering van biotechnologie, informatie- en milieutechnologie in de industrie door de overheid. Daartoe zou een regeringscommissie overleg moeten voeren met de sociale partners (werkgevers en vakbeweging) en per jaar ca. fl. 1 miljard voor onderzoek en ontwikkeling en fl. 2 miljard voor eigen investeringen moeten uitgeven - zonder daarbij "op de stoel van de ondernemer te gaan zitten". Bedrijven zouden daarnaast meer aandacht aan de (om-)scholing van hun werknemers moeten besteden, bijvoorbeeld 5% van de normale werktijd. Aan de hand van dit rapport had een PvdA-delegatie met managers

van twaalf grote bedrijven gesprekken gevoerd, die over het algemeen aan beide kanten positief gewaardeerd werden. In het rapport 'Werk Delen' stond de arbeidstijdverkortung centraal. Door middel van vrijwillige afspraken en verlaging van sociale premies als 'beloning' hoopten de auteurs de werkweek in 1990 tot 32 uur beperkt te zien. Men zag daarbij af van volledige herbezetting. CDA en VVD lieten zich genuanceerd positief uit over beide rapporten; minder positief uitten zich de werkgeversorganisaties.

Tweede Kamerverkiezingen

Op 26 april opende lijsttrekker Den Uyl in Zwolle de campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen. Hij voerde die campagne in nauwe samenwerking met zijn opvolger Kok. Beide trokken met hun team in een bus het land door, met als belangrijkste leuze: "Kies de PvdA in een nieuwe regering". De kruisvluchwapens kregen vrij veel aandacht, maar werkloosheidsbestrijding en sociale zekerheid nog meer. Na de ramp bij Tsjernobyl zouden kerncentrales eveneens veel aandacht krijgen.

De verkiezingen brachten de PvdA veel minder winst dan zij op grond van peilingen en gemeenteraadsverkiezingen had verwacht. Nog teleurstellender voor de PvdA was het feit dat het CDA nu de grootste partij werd en met de VVD een comfortabele meerderheid in de Tweede Kamer behield. Men sprak dan ook in PvdA-kringen van een "overwinningsnederlaag". Sommigen weten deze "nederlaag" aan Den Uyl, die volgens opiniepeilingen als lijsttrekker minder kiezers trok dan Kok gedaan zou hebben. Laatstgenoemde had echter ondanks de aandrang van een actiecomité "Kies Wim Kok" geen ambitie getoond voor het lijsttrekkerschap. Als "lijstduwer" kreeg hij ruim 570.000 voorkeurstemmen. Op 27 mei werd hij tot vice-voorzitter van de Tweede Kamerfractie gekozen; op 21 juli volgde hij Den Uyl als fractievoorzitter op. Den Uyl bleef echter Kamerlid. PvdA-lid Dolman bleef voorzitter van de Tweede Kamer - het CDA had het voorzitterschap als grootste fractie op kunnen eisen, maar zag daar van af in "ruil" voor het voorzitterschap van enkele "zwarte" commissies; en omdat de voorzitter van de Eerste Kamer ook tot het CDA behoorde.

Een eerste evaluatie van de verkiezingsresultaten geschiedde op de partijraad van 31 mei. In tegenstelling tot Van Kemenade en enkele andere partijleden voelden partijbestuur en partijraad niets voor een koerswijziging naar het politieke midden toe. Er werd een evaluatiecommissie ingesteld onder leiding van het partijbestuurslid mevrouw Netelenbos. Ontevreden met deze gang van zaken trad F. Rottenberg in juni uit het partijbestuur. Om soortgelijke redenen bedankte in juli de bekende opiniepeiler M. de Hond voor het lidmaatschap van de partij.

Het partijbestuur bezon zich in september op de evaluatie van de verkiezingen. De evaluatiecommissie onder voorzitterschap van mevrouw Netelenbos had zich in een rapport beperkt tot kritiek op de gevoerde campagne en suggesties om meer maatschappelijke contacten buiten eigen kring te leggen. Het commissielid Kalma had dieper willen graven, maar vond de rest van de

commissie niet aan zijn zijde. Verscheidene leden van het partijbestuur en van de partij achtten het rapport echter eveneens teleurstellend. De partijraad, die op 26 en 27 september in Amsterdam bijeenkwam, sloot zich bij deze kritiek aan. Het partijbestuur zou de evaluatie voortzetten en in december drie commissies instellen die programma, strategie en organisatie van de partij moesten evalueren. Na de Provinciale Statenverkiezingen in maart 1987 zou de discussie daarover door de hele partij gevoerd dienen te worden.

personalia

Op 5 juli kon de PvdA een feestelijker gebeurtenis vieren: W. Drees Sr., minister-president en partijleider in de jaren 1948-1958, bereikte de eerbiedwaardige leeftijd van 100 jaar. Hoewel hij al sinds 1971 geen partijlid meer was - mede uit onvrede over de invloed van Nieuw Links - besloot de PvdA hem te eren met de instelling van een Willem Drees-beurs. Deze beurs van fl. 7500 zou eenmaal in de vier jaar toegekend worden ten behoeve van onderzoek aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam.

Op 19 augustus overleed op 81-jarige leeftijd minister van Staat J.A.W. Burger, oud-minister in oorlogstijd (1943-1945), PvdA-fractievoorzitter in de Tweede Kamer (1951-1962), vervolgens lid van de Eerste Kamer (1963-1970) en van de Raad van State (1970-1979). In 1973 speelde hij nog een belangrijke rol als formateur van het kabinet-Den Uyl.

In de zomer vond overleg plaats tussen gewestelijke bestuurders en een speciale commissie over de keuze van een nieuwe partijvoorzitter. Max van den Berg had namelijk op 22 mei aangekondigd per 1 september te zullen aftreden en een directiefunctie bij de NOVIB te aanvaarden. Vice-voorzitter Poppe zou de voorzittersfunctie tot het congres in april 1987 waarnemen, waar dan een nieuwe voorzitter gekozen zou worden. Vele namen circuleerden in de pers. In september stelde de speciale commissie slechts één persoon als kandidaat voor: mevrouw M. (Marianne) Sint, oud-partijbestuurder en uitgeefster. Oud-minister Pronk, die zich eerder kandidaat had gesteld, zou zich in december terugtrekken. Hij had graag Tweede Kamerlid willen blijven, ook als hij tot partijvoorzitter gekozen zou worden. Dit voornemen stuitte binnen de partij echter op weerstand.

In oktober raakte de Groninger Gedeputeerde B. Bos in opspraak als voorzitter van het bestuur van het visafslagbedrijf in Lauwersoog. Zijn partijgenoot Tazelaar had in de Tweede Kamer de visafslagbedrijven in Lauwersoog en Goedereede beschuldigd van fraude. Er werd een onderzoek ingesteld. Bos werd door zijn partij op een onverkiesbare plaats van de kandidatenlijst voor de Provinciale Staten gezet en trok zich daarop als kandidaat terug.

In november werd bekend dat mevrouw Van den Heuvel, lid van het Europees Parlement en oud-partijvoorzitter (van 1975 tot 1979) voorzitter zou worden van het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV) als opvolgster van J. van der Putten.

partijraden

De partijraad van de PvdA kwam in 1986 bijeen op 31 mei, 14 juni en op 26-27 september. Op 31 mei werd, zoals hierboven reeds vermeld, een eerste reactie op de verkiezingsuitslagen gegeven. Op 14 juni kwamen huishoudelijke en vooral financiële zaken aan de orde. In september stond het evaluatierapport van de Commissie-Netelenbos op de agenda, dat ook al hierboven genoemd werd; maar ook huishoudelijke zaken, met name een opzet voor nieuwe statuten - die op het congres in april 1987 behandeld zouden worden. Tenslotte reageerde de partijraad ook op Troonrede en Miljoenennota. Het bezuinigingsbeleid van het tweede kabinet-Lubbers oogste weinig waardering binnen de PvdA. Kok, die op deze partijraad voor het eerst als politiek leider optrad, sloot zich bij de rij van critici aan en stelde met name het werkgelegenheidsbeleid van het nieuwe kabinet - of eigenlijk het ontbreken van zulk beleid - aan de kaak. Daarbij pleitte hij echter ook voor een minder polariserende toon en een redelijker opstelling van de PvdA tegenover de regeringspartijen, zonder de eigen beginselen los te laten.

Jonge Socialisten

Op 29 november hielden de Jonge Socialisten (JS) hun congres in Elst. Aangezien hun voorzitter, F. Beiboer, na een handgemeen met een andere Jonge Socialist in september was afgetreden, moest een opvolger gekozen worden. Aanvankelijk stonden twee kandidaten vrij scherp tegenover elkaar, maar in oktober hadden zij een compromis bereikt. E. Ouwerkerk werd voorzitter, zijn tegenkandidaat M. Groene bleef politiek secretaris. Ouwerkerk, onder meer betrokken bij acties tegen bedrijven die de aanleg van een basis voor kruisvluchtwapens te Woensdrecht verzorgden, wilde de strijdbare opstelling van de JS handhaven. De Jonge Socialisten spraken zich op hun congres onder andere opnieuw uit voor opzegging van het Nederlands lidmaatschap van de NAVO.

Politieke Partij Radikalen (PPR)

Twee congressen, de activiteiten van een 'heroverwegingswerkgroep', een tweede zetel in de Eerste Kamer en geruchtmakende uitspraken van het prominente PPR-lid Bas de Gaay Fortman behoorden tot de hoofdgebeurtenissen van de PPR in 1986.

verkiezingscongres en campagne

Op 1 februari stelden de PPR-afgevaardigden tijdens een verkiezingscongres te Amsterdam de kandidatenlijst voor de Tweede Kamerverkiezingen vast. Met een overweldigende meerderheid - er waren tien onthoudingen - koos het congres Ria Beckers voor de vierde achtereenvolgende keer tot lijsttrekker. Op

de tweede plaats volgde het zittende Kamerlid Peter Lankhorst en op de derde plaats koos het congres de betrekkelijk onbekende Cobi Schoondergang, Statenlid voor de PPR in Noord-Holland.

In haar verkiezingstoespraak hekelde Ria Beckers het feit dat de grote partijen de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart alleen maar gebruikten als generale repetitie voor de Kamerverkiezingen. "Veertien regionale bijeenkomsten van het CDA waar Lubbers spreekt, het hoofd van Van Mierlo in alle gemeenten op de verkiezingsaffiches, de TV-uitzendingen met de landelijke kopstukken: het devalueert de plaatselijke democratie."

Naast vaststelling van de kandidatenlijst voor de Tweede Kamer hechtte het congres goedkeuring aan het samenwerkingsakkoord op fractieniveau tussen CPN, EVP en PPR. Op basis van gezamenlijke inhoudelijke uitgangspunten wilden de drie partijen meewerken "aan een gezamenlijk links antwoord op het huidige kabinetsbeleid." In het parlement zou de inbreng van de verschillende fracties bij wetsvoorbereiding en debatten op elkaar afgestemd worden. Toch zou naast dit gezamenlijk optreden de eigen profilering van groot belang blijven. Het fractieakkoord zou na de Tweede Kamerverkiezingen niet meer van toepassing zijn, aangezien CPN en EVP hun zetels in de Tweede Kamer verloren.

Samen met CPN, EVP en PSP ging de PPR een lijstverbinding aan: tot groot ongenoegen van deze partijen weigerde de PvdA aan deze lijstverbinding deel te nemen, uit angst daarmee teveel in de klein-linkse hoek gedrukt te worden. Dit zou de PvdA stemmen uit het midden kunnen kosten.

Op 7 april startte de PPR de verkiezingscampagne. Klein links verloor bij de gemeenteraadsverkiezingen, maar "de PPR gaat desondanks vrolijk en zelfbewust" stemmen werven, zo sprak ex-PPR voorzitter en campagneleider De Boer tijdens de bijeenkomst. Ria Beckers verwachtte dat de partij een harde dobber zou hebben aan de zuigkracht van de PvdA, die bij de gemeenteraadsverkiezingen zoveel stemmen weghaalde bij de kleine linkse partijen. Toch was ze optimistisch vanwege de stabiele en gemotiveerde achterban. Daarnaast werd de PPR in tegenstelling tot CPN en PSP niet zo verscheurd door interne conflicten, aldus de inschatting van Ria Beckers. De uiteindelijke uitslag, twee zetels, betekende handhaving van het zeteltal; maar het PPR-kader was teleurgesteld over de uitslag (de derde zetel, bekleed door de ex-CDA'er Stef Dijkman was niet verkregen op basis van de vorige verkiezingsuitslag). Hoe verder, was de vraag die de partij na de verkiezingen bezighield. Op de kerngroep (= partijraad) van 14 juni werd een motie aangenomen waarin het partijbestuur werd verzocht een onafhankelijke werkgroep in te stellen, die de reorganisatie van partij en partijapparaat als opdracht zou krijgen. Deze herooverwegingswerkgroep kreeg de opdracht voorstellen te doen tot verbetering van stijl, presentatie en organisatie van de PPR. De nieuwe opzet zou uiteindelijk op 1 januari 1988 in werking moeten treden.

Eerste Kamerverkiezingen

Bij de Eerste Kamerverkiezingen op 20 mei verkreeg de PPR onverwacht een

tweede zetel in de senaat. De PPR won deze zetel omdat de drie leden van de Frysk Nasjonale Partij in de Friese Staten op de PPR stemden. Uiteindelijk nam het oud-Tweede Kamerlid voor de PPR Henk Waltmans deze plaats in, maar niet nadat ex-vice-voorzitter Jaap de Jong zich teruggetrokken had. Hij was met voorkeurstemmen verkozen boven Waltmans. Dit veroorzaakte verwarring alom in de partij, aangezien, zo bleek achteraf, tussen de PPR en de FNP afspraken waren gemaakt over een tweede PPR-zetel in de persoon van Waltmans. De FNP stelde vertrouwen in hem, aangezien hij zich als Kamerlid altijd sterk gemaakt had voor een regionale politiek. De Jong bewilligde uiteindelijk niet en Waltmans kon alsnog in de senaatsfractie plaatsnemen. Een jaar later (juni 1987) zou de Eerste Kamer overigens in geheel nieuwe samenstelling door de Statenleden verkozen worden. Het Eerste Kamerlid De Gaay Fortman werd door de kerngroep van 13 december opnieuw tot lijsttrekker gekozen, gevolgd door ex-partijvoorzitter De Boer. Waltmans had afgezien van een plaats op de lijst. De Gaay Fortman achtte het belangrijk zich tijdens de Statencampagne ook te richten op de samenstelling van de Eerste Kamer, "in de hoop dat door het bereiken van een progressieve meerderheid in de Senaat het kabinet-Lubbers gedwongen zou worden een sociaal rechtvaardig beleid te voeren", zo luidde de redenering.

bestaansrecht PPR

Vóór zijn herbenoeming als lijsttrekker voor de Eerste Kamer had De Gaay Fortman binnen zijn partij de nodige stof doen opwaaien door zijn uitspraken tijdens de Algemene Beschouwingen in de Eerste Kamer. De PPR zou zich moeten beraden over haar voortbestaan, als de partij bij de Statenverkiezingen onvoldoende steun zou behouden. "De PPR wacht al te lang op succes; de partij is destijds opgericht om een progressieve meerderheid tot stand te brengen. Om dat doel te bereiken hebben we een redelijk aantal zetels nodig. (...) Het is daarom nu of nooit. Je haalt pakweg drie zetels en zo niet dan behoort je daaraan gevolgen te verbinden", aldus de PPR-senator.

najaarscongres

Dat de partij De Gaay Fortman deze uitspraken niet in dank afnam, bleek tijdens het najaarscongres op 15 november te Utrecht. Met Ria Beckers was het congres van oordeel dat het zetelaantal in de Eerste Kamer niet beslissend kon zijn voor het voortbestaan van de PPR. Het congres verwierp echter met grote meerderheid een motie van de actiecentra (= afdelingen) Den Haag, Nijmegen, Tilburg en Delft, waarin dergelijke uitspraken over opheffing van de partij 'niet opportuun' geacht werden. De Gaay Fortman oogstte luid applaus voor zijn uitleg dat hij slechts zijn bezorgdheid had willen uiten en de PPR wilde terugbrengen 'naar de plaats waar die hoort'.

Behalve met de gebruikelijke huishoudelijke agendapunten hielden de PPR-afgevaardigden zich bezig met 'nieuwe technologie'. Na twee inleidingen over dit onderwerp, werd in werkgroepen gediscussieerd naar aanleiding van het

discussiestuk 'nieuwe technologieën voor mensen'. Het congres had ten aanzien van dit onderwerp een informerend en opiniërend karakter. Een definitief stuk in amendeerbare vorm zou eventueel aan een volgend congres worden voorgelegd.

Europees Parlement

Op 17 december nam oud-PPR voorzitter Verbeek afscheid als Europarlementariër. Hij was aan het einde gekomen van zijn termijn van tweeëneenhalf jaar en zou worden opgevolgd door de CPN'er Nel van Dijk. PPR, PSP, CPN en de Groene Partij Nederland vormden gezamenlijk het Groen Progressief Akkoord en bezetten twee zetels in het Europees Parlement. Bij het aangaan van dit akkoord was een roulatiesysteem afgesproken. Alleen de lijsttrekker Van der Lek (PSP) zou de gehele periode van vijf jaar uitzitten. Verbeek zou als 'steunfractielid' betrokken blijven bij het Europese parlementaire gebeuren.

Partij voor Socialisme en Ontwapening (PSO)

Naar aanleiding van het conflict over het lijsttrekkerschap hadden in december 1985 enkele honderden leden de PSP verlaten. Zij vormden een nieuwe partij - de Partij voor Socialisme en Ontwapening - die op 18 januari haar oprichtingscongres hield. De voormalige PSP-fractievoorzitter Van der Spek trad tot de PSO toe en werd tijdens dit congres gekozen als lijsttrekker voor de Tweede Kamerverkiezingen in mei. Het Brabantse oud-PSP-Statelid Sweep werd tot voorzitter benoemd. De ongeveer tweehonderd aanwezige leden stelden een beginselverklaring vast, waarin een 'onversneden' socialisme werd voorgestaan. Dit doel dreigde bij de PSP te verwateren, aldus de PSO-leden. Van der Spek toonde zich optimistisch over de kansen van zijn partij bij de verkiezingen. Eén, wellicht twee zetels zou de PSO behalen. Door het aanblijven van Van der Spek in de Tweede Kamer hoefde de PSO voor de deelname aan de Kamerverkiezingen geen waarborgsom te betalen. Dit zou de partij negentienduizend gulden besparen (vgl. art. G14 Kieswet). Van der Spek ontkende echter dat financiële redenen een rol gespeeld hadden bij zijn beslissing om als Kamerlid aan te blijven. Hij was op persoonlijke titel lid van de Tweede Kamer gebleven en vertegenwoordigde daar niet de PSO. Toch zou de PSO niet profiteren van deze besparing. Begin april maakte Van der Spek bekend zich terug te trekken als lijsttrekker van de PSO en tevens zijn lidmaatschap op te zeggen. Aanleiding vormde een interne ruzie die leidde tot het roeyement van achttien leden door het partijbestuur. Van der Spek achtte roeyement een te zwaar middel om een geschil te beslechten. Tijdens een partijraadsvergadering op 5 april te Roermond werd dit roeyement niet ongedaan gemaakt. De vergadering van de pacifisten eindigde zelfs met een vechtpartij. Nadat Van der Spek zich teruggetrokken had, besloot in april de partij "om technische redenen" af te zien van deelneming aan de Tweede Kamerverkiezingen.

Naast deze interne perikelen was de PSO eerder al in aanvaring gekomen met het allang bestaande PSO, het Progressief Studenten Overleg, een fractie in de Universiteitsraad van Utrecht. Deze organisatie had in februari tegen de Partij voor Socialisme en Ontwapening een kort geding aangespannen. De Partij voor Socialisme en Ontwapening verloor het kort geding en zag zich genoodzaakt een andere afkorting te gebruiken. Dit werd PvSO. Na het besluit van de PvSO af te zien van deelname aan de Kamerverkiezingen, werd van de partij lange tijd niets meer gehoord. Op 18 oktober verscheen in De Volkskrant een bericht dat de partij zich wilde opheffen, maar de kosten van een daartoe noodzakelijk congres niet kon opbrengen. Als mogelijke electorale concurrent van de PSP speelde de partij in ieder geval geen rol van betekenis meer.

Pacifistisch Socialistische Partij (PSP)

Na de interne partijstrijd in het voorgaande jaar, die had geleid tot het vertrek van onder anderen het Tweede Kamerlid Van der Spek in december, leken in 1986 de gelederen in de PSP zich weer gesloten te hebben. Pas aan het einde van het jaar tekenden zich opnieuw twee stromingen af met betrekking tot de bezinning op de eigen socialistische visie. Maar deze discussie werd tijdens het najaarscongres overigens rustig gevoerd.

Van der Spek

In januari ontstond binnen de PSP enige beroering, toen bleek dat oud-fractievoorzitter Van der Spek niet van plan was zijn Kamerzetel af te staan aan een vertegenwoordiger van de PSP, nu hij de partij verlaten had. Tot de verkiezingen wilde hij op persoonlijke titel lid blijven van de Tweede Kamer. Zowel partijbestuur als fractie zeiden de stap van hun voormalige fractievoorzitter te betreuren. Het zou in strijd zijn met de partijopvatting dat zetels aan de partij en niet aan personen toebehoren. Door dit besluit van Van der Spek ging de fractie terug van drie naar twee vertegenwoordigers. Van der Spek rechtvaardigde zijn besluit onder andere door er op te wijzen dat hij in 1982 door de PSP met grote meerderheid tot lijsttrekker was gekozen. Het congres was op de hoogte van zijn strategische opvattingen. Bij zijn besluit speelde ook druk van medestanders een rol. Van der Spek zou zich aansluiten bij de nieuw opgerichte Partij voor Socialisme en Ontwapening (zie PSO). De Tweede Kamerfractie kwam door dit besluit van haar oud-voorzitter in financiële moeilijkheden, omdat een belangrijk deel van de geldelijke steun voor fractieassistentie hierdoor wegviel.

verkiezingen

Op 6 maart presenteerde de PSP het verkiezingsprogramma voor de periode

1986-1990. De totstandkoming was niet zonder problemen verlopen. Twee weken eerder had de PSP de gehele oplage van het nieuwe programma vernietigd, toen bleek dat de verschillende hoofdstukken voorzien waren van cartoons die in de ogen van de campagnecommissie in vele gevallen verkeerd uitgelegd konden worden. In het nieuwe programma had men alle tekeningen verwijderd. De PSP zou zich in de campagne op twee thema's concentreren: het minderhedenbeleid en het beleid inzake ontwapening en veiligheid. In het verkiezingsprogramma stelde de PSP dat overheid en bedrijfsleven wettelijk verplicht zouden moeten worden om meer migranten in dienst te nemen. Een wettelijke quoteringsregeling zou de enige mogelijkheid zijn om de achterstelling en discriminatie van migranten tegen te gaan. In samenhang hiermee pleitte de PSP in haar programma voor een 25-urige werkweek ter bestrijding van de werkloosheid.

Onder het motto "Liever een gebroken geweertje nu dan gebroken illusies straks" voerde de PSP campagne rond het thema ontwapening en veiligheid. De partij pleitte onder andere voor een verbod op deelneming van Nederlandse bedrijven aan het Amerikaanse Strategic Defence Initiative (SDI).

De uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen was teleurstellend voor de PSP. Volgens de opiniepeilingen was de kans groot dat de partij één zetel zou verliezen, maar het uiteindelijke resultaat was een verlies van twee zetels. Lijsttrekker Andrée van Es zou alleen terugkeren in de Tweede Kamer. Sinds het bestaan van de PSP (1957) had de partij één keer eerder slechts één zetel bekleed in de Tweede Kamer, namelijk in de periode 1977-1981. In het blad *Bevrijding* (nr. 6 (juni/juli)) constateerde redacteur en partijbestuurslid Henk Branderhorst dat de mensen zich kennelijk niet voldoende herkenden in de wijze waarop de PSP te werk gaat. "We hebben ons misschien teveel geïnstitutionaliseerd, misschien hebben we ons teveel geconformeerd aan vaststaande ideeën over hoe en wat partijen "moeten" zijn. Misschien moeten we meer beweging dan partij zijn (...). Het lijken me vragen waarover we de komende periode maar eens goed moeten nadenken."

de "Ronde van Nederland"

Onder de noemer "Ronde van Nederland" organiseerde het partijbestuur in de zomermaanden een discussie onder de afdelingen over het functioneren van de partij. Hoewel slechts een derde van de afdelingen hierbij betrokken was, oordeelde het bestuur dat de uitslag hiervan redelijk representatief was voor de partij als geheel. Op basis van de zeer uiteenlopende antwoorden en suggesties kreeg het partijbestuur de moeilijke taak voorstellen te doen aan het najaarscongres, om de route uit te zetten voor "de weg omhoog". Naar aanleiding van het slechte verkiezingsresultaat besloot de partijraad op 23 augustus het initiatief te nemen "tot een open discussie ter stimulering van een proces van heroriëntatie". Een breed samengestelde commissie zou hiertoe voorstellen moeten maken voor het najaarscongres.

najaarscongres

Op 22 november organiseerde de PSP haar 45e congres. Naast een aantal zaken van huishoudelijke aard (bespreking beleidsverslagen, verkiezing partijbestuursleden) stonden de voorstellen van de hierboven genoemde breed samengestelde commissie ter discussie. Als reactie op deze nota 'socialisme-debat' was door een meerderheid uit het partijbestuur een eigen voorstel geformuleerd. Het partijbestuur verzette zich namelijk tegen de suggestie van de congrescommissie om te komen "tot een herbezinning op socialistische doelstellingen als onderdeel van een politieke heroriëntatie". Discussie over de uitgangspunten zou volgens het partijbestuur op een volgend congres niet de toon moeten zetten. "Dat roept weer het beeld van de navelstarende, verdeelde en doorzeurende partij op. Samen diskussiëren over hoe we onze (actie-)praktijk kunnen verbeteren lijkt ons een betere invalshoek". Uiteindelijk werd op het congres een compromis tussen beide voorstellen aangenomen. Het partijbestuur kreeg de opdracht een breed samengestelde commissie in te stellen die landelijk en plaatselijk de discussie zou organiseren over de socialistische doelstellingen en een sociaal-economisch actieprogramma voor korte en lange termijn. Deze discussie zou moeten uitmonden in besluitvorming op een PSP-congres. In het najaar van 1987 zou in ieder geval aan het congres gerapporteerd worden over de stand van zaken.

Over de resultaten van de feminisering van de PSP was het congres niet tevreden: het constateerde dat op dit terrein in het afgelopen jaar geen vorderingen waren geboekt en sprak daarover haar afkeuring uit. Het partijbestuur werd opgedragen "alsnog de feminisering van de PSP ter hand te nemen door daartoe geëigende maatregelen te treffen".

Reformatorisch Politieke Federatie (RPF)

Voor de RPF verliep 1986 rustiger dan het jaar daarvoor, toen ten gevolge van al langer lopende conflicten in de partij het Tweede Kamerlid Wagenaar uit de RPF stapte en een nieuwe partij vormde (Anti-Revolutionairen '85). In januari dreigde overigens de interne strijd weer even op te laaien. Er verschenen berichten in de pers dat het voltallige bestuur van de Raad van Advies (de politieke "denktank" van de RPF) was afgetreden en dat het merendeel van de leden van de Raad (ruim zestig) het voorbeeld van het bestuur volgde en het lidmaatschap van de partij zou opzeggen. Volgens 't Hooft, woordvoerder van de opzeggers, was de directe aanleiding het feit dat het Federatiebestuur had geweigerd een brief van de verontruste adviesraadsleden aan de orde te stellen op de Federatieraad van 23 november 1985. Bovendien zou de Raad van Advies vooral na het opstappen van Wagenaar het werken onmogelijk gemaakt worden door de aanhangers van Leerling. Met Wagenaar verweten de leden en bestuursleden van de Raad van Advies Leerling namelijk dat hij te veel een evangelische koers voer en te weinig bereid was "concrete reformatorische politiek" te bedrijven. 't Hooft sloot dan ook niet uit dat een deel van de groep

zich achter AR'85 zou scharen. Het Federatiebestuur ontkende echter dat het om zestig mensen zou gaan. Volgens het bestuur hadden slechts vijftien van de vijftig leden van de Raad van Advies al in 1985 bedankt voor hun lidmaatschap, omdat ze problemen hadden met de besluiten, genomen door de Federatieraad inzake de kwestie-Wagenaar.

verkiezingen

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart leed de RPF licht verlies. Het totaal aantal raadszetels daalde van 95 naar 86. In de meeste gemeenten nam de RPF deel aan een gemeenschappelijke lijst met SGP en GPV. In Zoetermeer (Wagenaars woonplaats) was AR'85 er waarschijnlijk de oorzaak van dat de SGP/RPF/GPV-combinatie zijn tweede zetel verloor. Ondanks dit (geringe) verlies bij de raadsverkiezingen ging de partij zeer optimistisch de Tweede Kamerverkiezingen tegemoet. Zo zei lijsttrekker Leerling tijdens een partij-bijeenkomst in Oldenbroek in april dat de kleine christelijke partijen samen vijftien zetels zouden kunnen behalen, indien alle "bijbelgetrouwe christenen" op RPF, SGP en GPV zouden stemmen. Dit zou een mooie kans zijn om de partijen een invloedrijke positie te geven, waardoor ze volgens hem "fatale besluiten, zoals legalisering van de euthanasie en de wet gelijke behandeling" zouden kunnen tegenhouden. De RPF verbond aan een eventuele regerings-deelname in een kabinet met CDA en VVD dan ook de voorwaarde dat euthanasie niet wettelijk mogelijk moest worden gemaakt. Bovendien vond de partij dat abortus provocatus weer verboden moest worden. De RPF startte haar verkiezingscampagne op 19 april op een congres in Dronten, dat het karakter had van een familiedag. Er waren een aantal sprekers, waaronder partij-voorzitter H. Visser, die in zijn toespraak de verkiezingsleus lanceerde: "Laat Lubbers het karwei afmaken naar bijbelse normen. Stem daartoe RPF!" Ook Eerste Kamerlid E. Schuurman hield een redevoering, waarin hij onder andere indiening van een initiatiefwetsontwerp bepleitte "om te komen tot een verbod op het experimenteren met menselijke embryo's".

Volgens opiniepeilingen zou de RPF haar twee zetels behouden, maar bij de Tweede Kamerverkiezingen van 21 mei bleek zij daarin niet te slagen. De partij verloor een derde van het stemmenaantal dat in 1982 was behaald en hield slechts één zetel over. Ook de lijstverbinding met GPV en SGP mocht haar niet baten, want de restzetel ging naar de SGP. Opvallend was dat de RPF veel stemmen kreeg van jongeren die voor het eerst mochten stemmen. Leerling weet in een commentaar in het partijblad Nieuw Nederland het verlies van de RPF enerzijds aan de "magische aantrekkingskracht" van Lubbers (10,1% van de RPF-stemmen van 1982 ging nu naar het CDA), anderzijds aan de hoge opkomst bij de verkiezingen die in het nadeel van de partij gewerkt zou hebben. Bij de Eerste Kamerverkiezingen van 20 mei werd Schuurman herkozen als senator.

Wetenschappelijk Studiecentrum

In 1986 kreeg de RPF eindelijk een Wetenschappelijk Bureau. Rond de oprichting van dit bureau waren eerder conflicten ontstaan tussen de Raad van Advies en het Federatiebestuur (zie hiervoor de kroniek van het Jaarboek DNPP, 1983). Nu kwam een speciaal ingestelde WB-commissie met een rapport en concept-statuten, die op de Federatieraad van 14 juni besproken zouden worden. De commissie koos voor een opzet, waarbij enerzijds (een deel van) het Federatiebestuur als eindverantwoordelijke werd aangewezen - met name tegenover de Federatieraad - en waarbij anderzijds maximale ruimte aan een WB-curatorium werd gelaten voor het instellen van studie- en werkgroepen en dergelijke. Op de Federatieraad, die in Putten gehouden werd namen de aanwezigen de nieuwe statuten - met enkele wijzigingen - unaniem aan. De vergadering besloot het Wetenschappelijk Bureau liever Wetenschappelijk Studiecentrum te noemen, omdat men het woord "bureau" te afstandelijk vond. De Raad van Advies werd in zijn huidige vorm door de Federatieraad opgeheven.

partijbijeenkomsten

De Federatieraad kwam op 27 september nog een keer bijeen om zich te buigen over een belangrijk onderwerp. Een partijcommissie, die tweeënehalf jaar had gewerkt aan voorstellen om de gang van zaken binnen de partij te stroomlijnen, had namelijk haar eindrapport uitgebracht. Kern van het rapport was het voorstel om een aantal organisatorische en huishoudelijke zaken te laten afhandelen door een kleinere vergadering dan de Federatieraad. Voor deze vergadering had men de naam "Federatieconvent" bedacht. De Federatieraad moest echter het hoogste orgaan blijven. De leden van het Federatieconvent zouden gekozen moeten worden door de Provinciale Kontaktraden (PKR-en). Voorzitter en secretaris van het Federatiebestuur zouden tevens voorzitter en secretaris van het Federatieconvent moeten zijn, zij het zonder stemrecht. De Federatieraad, die zoals gebruikelijk weer in Putten bijeenkwam, aanvaardde dit eindrapport van de structuurcommissie in grote lijnen. Een reglementencommissie kreeg de opdracht de genomen besluiten om te zetten in voorstellen tot wijziging van de statuten. Deze wijzigingsvoorstellen zouden in november 1987 op een Federatieraad aan de orde moeten komen.

Op 15 november kwam de Federatieraad nogmaals in Putten bijeen, voornamelijk om te praten over huishoudelijke zaken. Bij acclamatie werden vijf nieuwe bestuursleden voor het Federatiebestuur gekozen. Senator Schuurman wees in een redevoering op het toenemende overwicht in het CDA van het moderne geseculariseerde rooms-katholieke denken, waarin de staat boven alle andere maatschappijverbanden staat.

Op 25 oktober organiseerde de RPF een congres in Putten met als thema "Christenen in de politiek: wat ons bindt en wat ons gescheiden houdt". Naast RPF-sprekers hielden ook vertegenwoordigers van CDA, SGP en GPV een redevoering. Schuurman brak op het congres een lans voor een gezamenlijk

optrekken van GPV, RPF en SGP in één partij. Zijn argumenten waren onder meer: het winnen van bijbelgetrouwe CDA-ers voor reformatorische politiek zou dan gemakkelijker worden; het gescheiden blijven optrekken komt een betugeling van de anti-christelijke tendensen in de samenleving niet ten goede. GPV en SGP hadden overigens eerder al laten weten niets te voelen voor een eventuele fusie van de drie partijen.

Anti-revolutionairen '85 (AR'85)

Het Kamerlid Wagenaar, dat vorig jaar na conflicten uit de RPF was getreden, nam onder de naam "Anti-Revolutionairen '85" met een eigen lijst aan de verkiezingen deel. Het CDA had beroep aangetekend tegen deze naam, omdat de indruk werd gewekt alsof de nieuwe partij werd gevormd door voormalige ARP'ers die uit het CDA zouden zijn gestapt. J. Janssen van Raay, die als raadsman voor het CDA optrad, ging zelfs zover om Wagenaar tijdens een zitting voor de afdeling rechtspraak van de Raad van State in januari om die reden een "parasiet" te noemen. De afdeling rechtspraak wees de bezwaren van het CDA echter van de hand. Wagenaar werd op een congres van AR'85 in Dronten op 1 maart als lijsttrekker gekozen. Het congres sprak zich in een resolutie uit voor samenwerking met CDA en/of RPF, SGP en GPV. Noch bij de gemeenteraadsverkiezingen, waarbij AR'85 alleen meedeelde in Zoetermeer (de woonplaats van Wagenaar) en Schoonhoven, noch bij de Tweede Kamerverkiezingen behaalde de partij echter een zetel.

Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP)

Voor de SGP was 1986 een betrekkelijk rustig jaar. In januari haalde echter een bericht de pers dat het Eerste Kamerlid voor de SGP H.G. Abma lijsttrekker was geworden van het plaatselijk samenwerkingsverband Gereformeerde Gezindte Putten (GGP), dat samen met de RPF aan de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart wilde deelnemen. De SGP-kiesvereniging van Putten, die met een eigen lijst uitkwam, protesteerde hier echter tegen. Zij vond het "onaanvaardbaar" dat een lid van de SGP lijsttrekker zou worden van een andere plaatselijke combinatie. Het Hoofdbestuur werd opgeroepen een duidelijke uitspraak te doen over deze kwestie. In het partijblad De Banier betreurde waarnemend voorzitter D. Slagboom het dat deze berichten naar de pers waren uitgelekt, maar ging verder niet op de zaak in. Op de besloten Algemene Vergadering van 22 februari in Utrecht liet het Hoofdbestuur echter weten dat men het uitkomen met twee lijsten afkeurde en bezig was met een verzoeningspoging. De Landelijke Stichting tot Handhaving van de Staatkundig Gereformeerde beginselen (een oppositionele conservatieve vleugel binnen de partij), die tegenstander was van lijstverbindingen met RPF en GPV verweet het Hoofdbestuur in haar blad een gelaten en afwachtende houding.

Een ander agendapunt van de Algemene Vergadering van 22 februari was de

50

verkiezing van leden van het Hoofdbestuur. Met grote meerderheid van stemmen werd de Katwijkse predikant W.Chr. Hovius gekozen in de vacature Abma. Abma was in 1985 uit het Hoofdbestuur getreden, omdat hij het niet eens was met de benoeming van B.J. van der Vlies tot lijsttrekker voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1986. J. Pijl en P.H.D. van Ree werden herkozen als Hoofdbestuursleden. Fractievoorzitter Van Rossum hield een rede getiteld "Wijk af van het kwade, doe het goede", waarin hij onder andere zei dat hij het "verdacht" vond dat de grote partijen de euthanasie buiten de verkiezingsstrijd wilden houden. "Over een zaak van leven en dood mag juist niet worden gezwegen wanneer de kiezers worden aangesproken", aldus Van Rossum. De euthanasiewetgeving was overigens een herhaaldelijk terugkerend thema binnen de partij. In De Banier werden er een aantal artikelen aan gewijd. In januari stelde de SGP-fractie in een persbericht vast dat de 'proeve' van wetgeving van het kabinet uitging van het zelfbeschikkingsrecht van de mens. "Vanuit het Goddelijk gebod "Gij zult niet doodslaan" wijzen wij dit standpunt resoluut van de hand", aldus de fractie.

verkiezingen

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart verloor de SGP in totaal een gering aantal zetels (van 323 naar 314). In ruim honderd gemeenten participeerde de partij in een combinatie met GPV of RPF of beide. In Putten behaalde de combinatie GGP/RPF drie zetels, de SGP daarentegen maar één. Bij de Eerste Kamerverkiezingen van 20 mei behield de SGP haar twee zetels. G. Holdijk kwam als nieuwe senator in de plaats van Abma.

Op 20 februari presenteerde de SGP haar programma voor de Tweede Kamerverkiezingen. Het was voor het eerst in het bestaan van de partij dat dit op een persconferentie gebeurde. Een aantal aandachtspunten van het programma: abortus, in-vitro-fertilisatie (de reageerbuisbaby-methode) en euthanasie worden afgewezen; de overheid moet alles doen om zondagsontheiliging te voorkomen; de diplomatieke banden met Zuid-Afrika moeten gehandhaafd blijven, geen economische boycot; een strenge aanpak van drugsgebruik (verplicht afkicken), harde criminaliteit (desnoods via de doodstraf voor "levensdelicten"), gokspel en loterij ("God-onterend en mensonwaardig"), pornografie en de ongecontroleerde handel in videobanden. Tevens bleef de partij zich verzetten tegen vrouwenemancipatie en tegen pogingen om alternatieve samenlevingsvormen gelijk te stellen met het huwelijk. Van der Vlies, die als lijsttrekker fractievoorzitter Van Rossum op zou volgen zei bij de presentatie van het programma dat de SGP een eventueel minderheidskabinet van CDA en VVD alleen zou steunen als deze partijen bereid zouden zijn op principiële punten als euthanasie, abortus en zondagsheiliging de SGP tegemoet te komen. Een eventuele deelname aan de regering vormde een onderwerp van discussie in de partij, toen opiniepeilingen aanvankelijk geen meerderheid voorspelden voor de regeringspartijen CDA en VVD. Zo publiceerde het Hoofdbestuur van de SGP in maart een nota over "het dragen van bestuurlijke verantwoordelijkheid". Het bestuur schreef dat de SGP zich in

hoofdpijnen wel kon vinden in het economisch beleid van het CDA-VVD kabinet. Als aan een aantal principiële voorwaarden werd voldaan, zou de partij "het dragen van regeringsverantwoordelijkheid, hoe moeilijk ook, niet mogen schuwen". Verder wilde de SGP dat de band tussen het kabinet en de Kamerfracties waarop het steunde, losser werd. "Een regeringsprogramma moet niet al te gedetailleerd zijn, maar een zekere vrijheid laten", aldus het bestuur.

In de verkiezingscampagne richtte de partij zich met name tot jonge kiezers. Een werkgroep, die was ingesteld om de oorzaken van het stemmenverlies bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1982 te achterhalen was namelijk tot de conclusie gekomen dat de SGP-aanhang sterk vergrijsd was. Een direct gevolg van dit zelfonderzoek was het aanwijzen van de voor SGP-begrippen jonge Van der Vlies (43) tot nieuwe lijstaanvoerder. In de maanden voorafgaand aan de verkiezingen werden twee drukbezochte jongerendagen gehouden. In de campagne beperkte de SGP zich niet langer tot de eigen achterban, maar presenteerde zich ook op scholen en markten. Bovendien werden openbare verkiezingsbijeenkomsten gehouden, sommige samen met GPV en RPF. Dat de partij meer naar buiten trad bleek ook uit het feit dat Van der Vlies soms op de televisie te zien was. Tot nog toe had de SGP niet willen tornen aan haar principiële bezwaren tegen dit medium. Vrouwen waren echter nog steeds niet welkom in de partij. Een werkgroep was zich aan het beraden of vrouwen mochten stemmen, een merkwaardige zaak, omdat een belangrijk deel van het SGP-electoraat uit vrouwen bestaat. De uitkomst van de studie werd begin 1987 verwacht.

Bij de verkiezingen van 21 mei wist de SGP, die een lijstverbinding met GPV en RPF was aangegaan, haar drie zetels te behouden, waarbij de derde zetel een restzetel was. Dit hield in dat Van der Vlies, C.N. van Dis en J.T. van den Berg in de Kamer waren gekozen. Relatief ging de partij achteruit van 1,9% naar 1,8% van de stemmen, doch absoluut was er lichte stemmenwinst. Verhoudingsgewijs waren er meer jonge kiezers dan in 1982. Opvallend was verder dat in de katholieke provincies Noord-Brabant en Limburg het stemmenaantal procentueel het meest toenam. In Zuid-Holland viel het resultaat tegen. In De Banier werd hierbij aangetekend dat in Katwijk ongeveer 300 stemmen voor de SGP naar de CPN gingen tengevolge van storingen met de elektronische stemmachines die daar gebruikt werden.

In 1986 namen twee belangrijke SGP-voormannen afscheid van de politiek. Van Rossum, die in 1985 65 jaar was geworden, trad uit de Tweede Kamer waarvan hij 18 jaar lid was geweest, vanaf 1981 als fractievoorzitter. Ook van Abma, oud-voorzitter van de partij en gedurende 23 jaar voor de SGP in Tweede en daarna Eerste Kamer, nam de partij afscheid. Slagboom, die in juli door het Hoofdbestuur was aangewezen als nieuwe voorzitter, noemde hem in een herdenkingsartikel in De Banier "iemand die zich met grote wijsheid" voor de partij had ingezet.

In 1986 publiceerde de SGP twee nota's. In opdracht van het Studiecentrum van de partij schreef een werkgroep een discussiestuk over sociale zekerheid

onder de titel "Sociale zorg... onze zorg!" De nota gaf een bescheiden aanzet tot een principieel verantwoord alternatief voor het huidige uitkeringssysteem. De tweede publikatie van het Studiecentrum had als titel "Werkloosheid: SGP-nota over het probleem van de werkloosheid". Naast de historische, sociale, economische en politieke aspecten van het probleem kwam de verstoorde relatie van de mens met God aan de orde.

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD)

"Volkomen verziekt", noemde VVD-erelid en Commissaris van de Koningin in Friesland Hans Wiegel, de verhoudingen in de VVD tijdens een dieptepunt in het voor de partij zeer onstuimige jaar 1986. Hij deed zijn uitspraken in juni in het Haagse Dagblad "Het Binnenhof", waarin hij zich tevens aanbood als co-formateur naast premier Lubbers om de personele problemen in zijn partij op te lossen. De positie van fractievoorzitter en formatie-onderhandelaar Nijpels was toen al uiterst wankel geworden door de forse verkiezingsnederlaag van de VVD bij de Tweede Kamerverkiezingen in mei. Pas toen Nijpels als politiek leider van het toneel was verdwenen en het ontstane machtsvacuüm na interne strijd eind juni werd opgevuld door het duo J. Voorhoeve (als nieuwe fractievoorzitter) en R. de Korte (als nieuwe minister van Economische Zaken en vice-premier), kwam de partij tijdelijk in rustiger vaarwater terecht.

euthanasie

De regeling van euthanasie in de wet was een regelmatig terugkerend discussiepunt in 1986. Begin februari kwam Wiegel in het nieuws met het voorstel de kwestie voorlopig te laten rusten en pas over een paar jaar wettelijk te regelen. De Tweede Kamerfractie wilde echter vasthouden aan het voornemen om het initiatief-wetsvoorstel van D66-Kamerlid Wessel-Tuinstra te steunen, waarin euthanasie niet langer meer strafbaar gesteld werd wanneer er sprake is van ondraaglijk lijden. De VVD-ministers daarentegen stemden in met het standpunt van het kabinet, dat zelf met een "proeve" van een wet kwam, waarin euthanasie alleen toegestaan werd ingeval van een "concrete doodsverwachting". Toen de VVD-fractie halverwege februari inderdaad besloot het D66-initiatief te steunen en niet de proeve van het kabinet, kwam dat haar te staan op een forse reprimande van CDA-fractieleider B. de Vries, die van mening was dat het VVD-standpunt de samenwerking in coalitieverband "nu en na de verkiezingen" schaadde. VVD-voorzitter Kamminga leverde op zijn beurt felle kritiek op de houding van het CDA. Hij legde er de nadruk op dat de euthanasie-kwestie voor de VVD geen verkiezingsstrijdpunt was en dat dit "gewetensvraagstuk" uit de politieke sfeer gehouden moest worden. Nadat Lubbers had gedreigd een eventueel aangenomen initiatief-wetsontwerp Wessel-Tuinstra het contraseign te weigeren (dat wil zeggen het niet mede te ondertekenen) bood Nijpels een compromis-voorstel aan om een kabinetscrisis te voorkomen. Nijpels' voorstel behelsde dat de VVD-fractie voorlopig haar

stem zou onthouden aan het initiatief-wetsontwerp van D66. Zowel dit ontwerp als de "proeve" van het kabinet, die ook tot wetsontwerp zou moeten worden verheven, zouden voor advies aan de Raad van State moeten worden voorgelegd. Dit voorstel stuitte op veel weerstand in de fractie, maar uiteindelijk legde deze zich erbij neer. Het compromis betekende een voorlopig uitstel van een beslissing omtrent de euthanasiewetgeving tot in ieder geval na de verkiezingen. De JOVD (de met de VVD verwante jongerenorganisatie) zag deze ontwikkelingen met lede ogen aan. Op haar congres van 21 juni verklaarde J. Remarque (scheidend voorzitter van de JOVD) dat de ministers in een nieuw kabinet van CDA en VVD hun handtekening niet zouden mogen weigeren aan een euthanasie-wetsvoorstel dat de steun krijgt van een meerderheid in de Tweede Kamer. Hij legde er tevens de nadruk op dat de JOVD zich van de VVD zou afwenden en zich op D66 richten zou, wanneer mocht blijken dat de VVD in een komend regeerakkoord de liberale beginselen verkwanselde in kwesties zoals de euthanasie, het mediabeleid en de wet gelijke behandeling.

Wiegel minister van Binnenlandse Zaken?

Op 20 februari overleed plotseling VVD-minister Rietkerk van Binnenlandse Zaken in zijn werkkamer op het ministerie. Hij was 58 jaar. Politiek Nederland reageerde geschokt op zijn plotselinge overlijden. Premier Lubbers noemde Rietkerk "een man van karakter, een democraat in hart en nieren, een liberaal om trots op te zijn". De VVD herdacht hem als "één van de allergrootsten uit haar kring". Ook door politieke tegenstanders werd hij ondanks zijn soms formele en onbuigzame opstelling gewaardeerd om zijn integriteit en nuchterheid. Zo noemde PvdA-fractievoorzitter Den Uyl hem een "integer politicus".

Het kabinet besloot VVD-minister Korthals Altes van Justitie voorlopig tevens te benoemen tot minister van Binnenlandse Zaken. Ondertussen vond overleg plaats tussen Nijpels en Lubbers over een andere oplossing. Begin maart werd bekend dat Nijpels de Commissaris van de Koningin in Friesland, Hans Wiegel, had gevraagd de ministerspost tot na de verkiezingen en de kabinetsformatie te bekleden. Nijpels voerde als argument voor zijn voordracht aan dat Wiegel al eerder minister van Binnenlandse Zaken was geweest (van 1977-1981) en daarom genoeg ervaring had. Politieke waarnemers wezen er echter op dat het voor de VVD-top belangrijk was om het vertrouwen in de partij (die het zeer slecht deed in de opiniepeilingen) weer wat te herstellen. Wiegel ("het orakel van Leeuwarden") zou in staat zijn veel meer stemmen te trekken dan Nijpels, die door zijn vaak ongelukkige politieke optreden (zoals recentelijk nog rond de euthanasie-wetgeving) steeds meer goodwill had verspeeld onder de liberale kiezers. Nijpels zelf verklaarde echter "verbaasd" en "teleurgesteld" te zijn over berichten in de pers die zijn plan beschreven als "verkiezingsstunt". Tevens sprak hij geruchten tegen dat hij tot zijn voordracht van Wiegel was gekomen onder druk van anderen binnen de partij. Wiegel voelde veel voor een tijdelijke functie als minister van Binnenlandse Zaken,

maar stelde als voorwaarde dat hij terug zou kunnen keren op zijn post in Friesland. In de Provinciale Staten van Friesland stak een storm van protest op tegen deze manoeuvre. Men was van mening dat Wiegel moest kiezen: of hij aanvaardde het ministerschap, of hij bleef in Friesland als Commissaris van de Koningin. Wiegel vroeg een aantal dagen bedenktijd en besloot uiteindelijk in Friesland te blijven. Het VVD-Tweede Kamerlid R. de Korte, financieel specialist en woordvoerder op financieel en sociaal-economisch terrein, werd benoemd als minister van Binnenlandse Zaken.

De "Playboy-affaire"

Eind maart werd de VVD opgeschrikt door een rel binnen de eigen gelederen. In het blad Playboy verscheen een met een serie foto's geïllustreerd artikel, getiteld "Erotiek in de Tweede Kamer". Arnoud Cevaal, ambtelijk secretaris van de VVD-fractie en Lorette Welter, persoonlijk medewerkster van het Tweede Kamerlid voor de VVD Jaap Metz, werden erin geportretteerd als "Vrijmoedig Vrijend Duo". Met name een foto, die zonder toestemming in de vergaderzaal van de Tweede Kamer was gemaakt en waarop Cevaal stond afgebeeld met zijn hand op de ontblote bil van Welter veroorzaakte een storm van verontwaardiging. Kamervoorzitter Dolman schreef een brief aan Nijpels waarin hij om opheldering vroeg. Fractie en bestuur reageerden geschokt op de escapades van het VVD-duo en meenden dat hiermee Tweede Kamer en politiek in diskrediet waren gebracht. Het bestuur vond tevens dat Cevaal, die op de achtenvijftigste (onverkiesbare) plaats stond van de kandidatenlijst voor de Tweede Kamerverkiezingen alle geloofwaardigheid als kandidaat had verloren. Maatregelen bleven dan ook niet uit. Men begon tegen beiden een ontslagprocedure. Voor Welter had dit weinig consequenties. Zij zou na de Tweede Kamerverkiezingen in mei toch haar baan verliezen omdat Metz niet meer zou terugkeren in het parlement. Voor Cevaal daarentegen waren de gevolgen ernstiger. Het Hoofdbestuur besloot hem tevens te schrappen van alle kandidatenlijsten voor de komende verkiezingen en hem te royeren als lid. Het bestuur moest zich voor deze stap, die conform de reglementen alleen in zeer bijzondere gevallen toegestaan is, verantwoorden op het eerstvolgende huishoudelijk congres van de VVD. Welter mocht wel lid blijven van de partij. Half juli bekrachtigde het kantongerecht in Den Haag het ontslag van Cevaal.

verkiezingen

Op 1 maart begon de VVD in Den Bosch haar campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen. De partij leed bij de verkiezingen van 19 maart een forse nederlaag, maar troostte zichzelf met het feit dat de prognoses een nog slechter resultaat voorspeld hadden. Nijpels noemde de uitslag een goede basis voor de verkiezingen van 21 mei, maar hield er wel rekening mee dat de coalitie in gevaar zou kunnen komen.

Op 17 en 18 januari was er een buitengewone algemene vergadering te Almelo,

waarin het programma voor de Tweede Kamerverkiezingen werd vastgesteld. De partij wilde voor de periode 1986-1990 het financieringstekort niet meer terugdringen met één procent per jaar, zoals in het ontwerp-verkiezingsprogramma stond, maar met driekwart procent. In totaal wilde de VVD 19 miljard gulden bezuinigen (in mei verlaagde de partij dit op grond van berekeningen van het Centraal Planbureau tot een bedrag van 17,5 miljard). Tegelijkertijd bevatte het program een lastenverlaging voor burgers en bedrijfsleven. Het stelsel van sociale zekerheid wilde de partij niet buiten schot laten; in het openbaar vervoer, het sociaal cultureel werk en de maatschappelijke dienstverlening moest het profijtbeginsel sterker worden gehanteerd (hogere tarieven of minder dienstverlening). Op de meeste onderdelen van het program volgde het congres de ontwerp-tekst. Alleen over de inpoldering van de Markerwaard ontstond discussie. Voor- en tegenstanders konden zich uiteindelijk vinden in een compromis van partijvoorzitter Kamminga, waarbij inpoldering niet zonder meer werd afgewezen. Een partij-commissie moest de kwestie opnieuw bestuderen. Over de resultaten van de studie zou later een apart congres gehouden worden. (Zie ook Jaarboek DNPP 1985, p. 66.) Het congres voegde verder nog aan het program toe dat de geheime diensten hun activiteiten moesten opvoeren om het hoofd te bieden aan het toenemende internationale terrorisme en de drugs- en wapenhandel. Aan de mediaparagraaf voegde men toe dat het verbod op ondertiteling van op Nederland gerichte reclame in buitenlandse televisie-uitzendingen moest vervallen.

Op 1 februari was er een buitengewone algemene vergadering in Amersfoort over de definitieve volgorde van de kandidatenlijst. De vergadering besloot met de vereiste twee-derde meerderheid het Tweede Kamerlid G.W. Keja acht plaatsen omhoog te schuiven van de 39ste naar de 31ste plaats. Dit ging ten koste van de kandidaat Van Hoof, die nu op de 39ste plaats kwam te staan. Verder accepteerde het congres zonder discussie de lijst die op 14 december was vastgesteld door de Verkiezingsraad van de VVD. Dit hield in dat fractievoorzitter E. Nijpels werd aangewezen als lijsttrekker; tweede op de lijst stond minister Smit-Kroes en op de derde plaats kwam De Korte.

Op 3 mei begon de VVD haar campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen. Centraal stond de boodschap dat het succesvolle kabinetsbeleid een typisch VVD-beleid was geweest. De partij, die in de opiniepeilingen op fors verlies stond, mikte erop tenminste 30 zetels te behouden, genoeg om de coalitie met het CDA voort te kunnen zetten. Partijvoorzitter Kamminga zei in een toespraak tijdens de opening van de campagne in Amsterdam dat zich onder de mensen een omslag heeft voltrokken: "van doemdenken naar vertrouwen in de toekomst. Daarvoor zal deze coalitie op 21 mei worden beloond". De VVD begon de campagne dan ook onder het motto "kies de VVD in het kabinet, als de toekomst je lief is". Tijdens de bijeenkomst in Amsterdam werd "Het Winnend Team" (Nijpels en "zijn" ministers en staatssecretarissen) gepresenteerd, compleet met Olympisch vuur, verwijzend naar de kandidatuur van Amsterdam voor de Olympische Spelen van 1992. Tijdens de campagne zette de VVD zich af tegen de Partij van de Arbeid. Zo hield Nijpels op de algemene

vergadering van 18 en 19 april in Arnhem een lange tirade tegen die partij: door het aanscherpen van tegenstellingen in de samenleving, bijvoorbeeld tussen werkenden en niet-werkenden, voor- en tegenstanders van kruisraketten, christenen en niet-christenen, zou de PvdA zichzelf buiten de regering manoeuvreren. Dit alles voorkwam echter niet dat de partij bij de verkiezingen op 21 mei terugviel van 36 naar 27 zetels. De verloren stemmen gingen vooral naar het CDA dat van 45 naar 54 zetels steeg. Alleen dankzij de grote winst van het CDA behield de coalitie een ruime meerderheid. Opvallend was het grote aantal voorkeurstemmen voor het Tweede Kamerlid Th. Joekes. Op hem stemden ongeveer 280.000 mensen, genoeg voor 5 Kamerzetels. Hij was hiermee verzekerd van zijn terugkeer in de Tweede Kamer. Aan zijn herverkiezing was een wervingsactie voorafgegaan, georganiseerd door hemzelf en een aantal medestanders. Hij was door de VVD namelijk op een onverkiesbare 40ste plaats gezet, formeel vanwege zijn leeftijd (62 jaar); maar algemeen werd aangenomen dat Joekes' eigenzinnige opstelling in de RSV-enquête-commissie (hij onderschreef het negatieve oordeel van de commissie over de rol van VVD-minister Van Aardenne) hem parten had gespeeld. Het comité voor zijn herverkiezing adverteerde met de leus: "Kritiek op de VVD? Met een stem op Joekes bent u duidelijk en toch loyaal!" Ook Wiegel en Vonhoff, Commissaris van de Koningin in Groningen, betuigden openlijk steun aan dit initiatief. Na Joekes' herverkiezing werd het Kamerlid N. Rempt-Halmmans de Jongh, die als laatste van de lijst gekozen was, gedwongen haar plaats aan Joekes af te staan.

interne strijd

Na de verkiezingsnederlaag was de positie van Nijpels als politiek leider uiterst onzeker geworden. In een fractievergadering vlak na de verkiezingen werd hij weliswaar bij acclamatie herkozen als fractievoorzitter, maar hij ontkwam ternauwernood aan een stemming hierover. In die vergadering kreeg Nijpels veel kritiek te verduren. De fractie wees hem weliswaar ook als formatie-onderhandelaar aan, maar velen waren van mening dat hij na de formatie moest opstappen als partijleider. Nijpels zelf voelde het meest voor een vakministerschap, zonder de last van het vice-premierschap. Enige dagen later werd bekend dat hij inderdaad zijn plaats als politiek leider zou afstaan. Omdat dit zijn positie als formatie-onderhandelaar bepaald niet versterkte, werd een speciaal formatie-team samengesteld (met onder andere Kamminga, De Korte en het Kamerlid J. Voorhoeve), dat hem moest bijstaan in de onderhandelingen. Met name Joekes bekritiseerde het feit dat Nijpels kandidaten moest aanzoeken voor VVD-ministersposten, terwijl hij zelf tot een van de gegadigden behoorde. Er ontstond weer onrust binnen de VVD toen Wiegel zich aanbood als mede-formateur om de personele problemen in de partij op te lossen.

Het gevecht om het politiek leiderschap barstte los na het verdwijnen van Nijpels. Volgens VVD-zegslieden, die ondanks een zwijgplicht berichten lieten uitlekken naar de pers, bestonden er globaal drie kampen in de partij. De eerste was een groep rond Nijpels, die het niet terecht vond dat alleen hij de schuld

moest dragen van de verkiezingsnederlaag; de tweede was een groep rond staatssecretaris Bolkestein van Economische Zaken en minister Korthals Altes van Justitie, die van mening was dat Nijpels de afgelopen jaren een flagrant gebrek aan leiderscapaciteiten had getoond; en tenslotte was er een groep die een afwachtende houding aannam. Inzet van de strijd vormden de drie belangrijkste functies in de partij (die van partijvoorzitter, fractievoorzitter en vice-premier), de stijl van politiek bedrijven en de strategie ten opzichte van het CDA. Eind juni kwam het formatieteam dat rond Nijpels was samengesteld met het volgende voorstel: demissionair minister van Binnenlandse Zaken De Korte moest, zodra informateur De Koning gereed was, worden voorgedragen als co-formateur om uiteindelijk vice-premier en minister van Economische Zaken te worden in een tweede kabinet Lubbers; als fractievoorzitter en formatie-onderhandelaar werd de buitenlanddeskundige Voorhoeve voorgesteld. (De populaire VVD-minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu P. Winsemius, die in een volgend kabinet Economische Zaken ambieerde, werd hiermee gepasseerd. Hij vertrok in juli vrij onverwacht uit de politiek.) Men had De Korte liever in de functie van fractievoorzitter gezien, omdat volgens klassiek liberale opvatting dit tevens het politiek leiderschap inhield. Het voorstel was in feite een compromis tussen De Korte's wens om minister te blijven en de wens van de meerderheid van de fractie om hem het politiek leiderschap te geven. Voorhoeve, die bekend stond als bedaard, principieel denkend, en wetenschappelijk analyserend - in veel opzichten het tegendeel van Nijpels -, zou de politieke stijl van de fractie moeten bijschaven en de persoonlijke verhoudingen moeten herstellen. De Korte zou vanuit het kabinet de VVD-politiek gezicht moeten geven. In een lange fractievergadering werd dit voorstel aangenomen. Men koos voor een tweehoofdig politiek gezag, waarbij echter De Korte als "teamleider" werd aangewezen. De fractie was van mening dat politiek leiderschap moest groeien. Voorhoeve noemde de nieuwe samenwerking tussen hem en De Korte op de partijraad van 20 september in Utrecht "strategisch dualisme", dit als variant op het "strategisch monisme" dat Nijpels in de vorige kabinetsperiode tot zijn handelsmerk had verheven. In november introduceerde hij op een partijbijeenkomst in Weert de strategie "van kleine maar concrete successen". Na de confrontatie-politiek van Nijpels moest harmonieuze samenwerking met de coalitiepartner, zonder publicitair stuntwerk, maar met het vasthouden van een standvastige koers, voorop staan.

Ondanks dit goede voornemen deden nog geen twee weken later, in begin december, uitspraken van De Korte tijdens een partijbijeenkomst in Woudenberg veel stof opwaaien. Deze noemde een voorgenomen staatsbezoek van koningin Beatrix aan keizer Hirohito van Japan op korte termijn "niet verstandig, niet wijs en niet gewenst". Hij deed zijn uitspraken nog voordat het kabinet hierover een beslissing had genomen. Lubbers distantieerde zich in ongewoon harde bewoordingen van het optreden van zijn vice-premier en typeerde het als behorend tot de categorie "eens, maar niet meer". De Korte zag zich gedwongen te erkennen dat hij "een procedurele fout" had gemaakt. Hoewel de fractie zijn standpunt steunde, verzwakte deze kwestie de positie van De Korte

als politiek leider aanzienlijk. (zie verder ook het artikel van Andeweg in dit Jaarboek)

partijbijeenkomsten

Naast de twee hierboven genoemde buitengewone algemene vergaderingen hield de VVD nog twee algemene vergaderingen in 1986.

Op 18 en 19 april vond de jaarlijkse algemene vergadering plaats in Arnhem onder meer over huishoudelijke zaken. Daarnaast hield een aantal sprekers politieke redevoeringen. Nijpels pleitte in zijn rede voor het loslaten van de koppeling tussen ambtenarensalarissen en sociale uitkeringen - in tegenstelling tot het CDA. Daardoor zou het mogelijk worden ambtenaren even goed te betalen als gelijkwaardige functionarissen in het bedrijfsleven en te komen tot een afgeslankt maar goed betaald overheidsapparaat. Hij deed zijn uitspraken naar aanleiding van de eerder openbaar gemaakte vergelijking van beloningen van ambtenaren en werknemers in het bedrijfsleven, die in het nadeel van eerstgenoemden uitviel. Nijpels zei in zijn rede ook dat er tijdens de komende kabinetsformatie sluitende afspraken moesten komen over de financiering van de bestrijding van criminaliteit en vandalisme en over de mediawetgeving (de VVD was voor invoering van een commerciële omroep). Kamminga, die op deze vergadering tijdelijk werd herkozen als partijvoorzitter, hield een polariserende rede tegen de PvdA.

Op 29 november hield de partij een algemene ledenvergadering in Breda. L. Ginjaar (minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne in het kabinet Van Agt-Wiegel, 1977-1981), lid van de Eerste Kamer voor de VVD, werd bij acclamatie gekozen tot nieuwe partijvoorzitter. Hij was de enige kandidaat, nadat I. Opstelten, burgemeester van Delfzijl, zich had teruggetrokken. Ginjaar volgde Kamminga op, die zich weer volledig wilde gaan wijden aan zijn beroep van makelaar in Groningen. Het Hoofdbestuur had hem al in augustus unaniem voorgedragen als kandidaat. Hij stond bekend als een onomstreden, afstandelijk persoon, een goed bestuurder en een compromiszoeker. De keuze voor Ginjaar weerspiegelde de behoefte van de liberalen aan herstel van rust en eenheid in de gelederen. In zijn eerste toespraak tot het congres zei de nieuwe voorzitter dat hij zich vooral wilde gaan bezighouden met het intern functioneren van de partij. Hij wilde zich bewust niet te veel bemoeien met de actuele politiek. "Het is helemaal niet nodig dat ik over de standpunten van de Kamerfractie heen ga toeteren", aldus Ginjaar. Verder stond op de algemene vergadering het referendum centraal. Men discussieerde over de voorstellen van een interne commissie, die al in 1979 was ingesteld. In het Liberaal Manifest, het nieuwe beginselprogramma van 1980, werd voorzichtig gepleit voor een beperkte vorm van referendum. Er bleef echter binnen de partij steeds een belangrijke stroming tegen de invoering hiervan. Aan het congres werd uiteindelijk een voorstel voorgelegd dat invoering van de mogelijkheid van een "niet-verplicht beslissend referendum" op lokaal en provinciaal niveau bevatte:

alleen in fundamentele gevallen zouden burgers via een referendum een beslissing van de gemeente of provincie moeten kunnen afwijzen. Pas als hiermee de nodige ervaring was opgedaan, zou invoering van het referendum op nationaal niveau moeten worden overwogen. Vanuit de partij kwamen verschillende wijzigingsvoorstellen die verder of juist minder ver gingen. De vergadering wees echter alle voorstellen uiteindelijk van de hand. Men vond het referendum niet passen in het Nederlandse systeem van representatieve democratie.

Op 20 september hield de VVD haar partijraad in Utrecht. Het was de eerste bijeenkomst na de tumultueuze wisseling van de wacht. De politieke top trachtte duidelijk te maken dat de rust en eensgezindheid in de partij was weergekeerd. Partijvoorzitter Kamminga zei in zijn openingsrede: "Deze partijraad is in zekere zin een happy end van een stormachtige zomer voor de VVD". Hij riep de partij op tot saamhorigheid. De partijraad was belegd om troonrede en miljoenennota te becommentariëren. Voorhoeve verwierp in zijn toespraak de bezuinigingsmaatregel van CDA-minister Deetman om vierjarige kleuters later toe te laten tot de basisschool. In plaats daarvan wilde de VVD 275 miljoen bezuinigen door vierjarigen minder uren per week naar school te laten gaan en door de onderwijsvoorrangswet (voor kinderen in achterstand-situaties) niet in te voeren. CDA-fractievoorzitter De Vries reageerde geïrriteerd op Voorhoeve's rede.

Op 1 november vond er een partijraadsvergadering in Rotterdam plaats. De liberalen debatteerden over vijf economisch-politieke stellingen, geformuleerd door een werkgroep op basis van twee rapporten van de prof. mr. B.M. Telders-stichting, het wetenschappelijk bureau van de VVD. Kern van de stellingen was dat de partij weinig voelde voor economische politiek en de voorkeur gaf aan vrije ondernemingsgewijze productie. In de uitwerking van deze opvattingen bevestigde de partijraad het liberale vertrouwen in de markteconomie. Andere conclusies: het belastingstelsel moest herzien worden, waarbij de VVD het liefst een systeem met één tarief zou willen; regionaal economisch beleid was niet mogelijk bij gebrek aan de nodige gegevens en bovendien niet wenselijk omdat het verstarrend werkte in een dynamische economie.

De VVD en de FPÖ (Freiheitliche Partei Österreichs)

Op een vergadering van de Liberale Internationale begin oktober in Hamburg stond onder meer de vraag ter discussie of de FPÖ niet van de lijst van aangesloten organisaties moest worden geschrapt. De VVD betoogde dat een partij die voor een groot deel bestond uit oud-nazi's en neo-nazi's moeilijk liberaal genoemd kon worden. De Liberale Internationale benoemde hierop een internationale commissie, die dit moest gaan onderzoeken. Voor de VVD zat hier Algemeen Secretaris W.J.A. van den Berg in. Zijn conclusie luidde, op grond van onder meer een bezoek aan Oostenrijk en een gedetailleerde analyse van het FPÖ-partijprogramma dat de partij gekenschetst moest worden als "een fascistoïde partij" en dat het feit dat de FPÖ in 1979 tot de Liberale Internationale was toegelaten "een blunder van de eerste orde" was. Het

antwoord van de commissie op de vraag of de FPÖ een liberale partij was luidde dus ondubbelzinnig "nee", maar men vond de FPÖ evenmin fascistisch. Een rapport van de commissie met deze mening (plus een minderheids-standpunt van West-Duitsland, dat de Oostenrijkse partij niet af wilde vallen) werd in december uitgebracht aan het hoofdkwartier van de Liberale Internationale in Londen. In 1987 moest een beslissing genomen worden over de uitsluiting van de FPÖ.